

संस्कृत-पद्यावलिः
संस्कृत-पद्यावलिः
Sanskrita-Padyavali

संस्कृतभाषापाठ्य
बि.ए.-प्रथम सेमिस्टर

प्रधानसंपादकರು
डा. के.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ

संपादकರು
विद्यान् रामप्रसाद एस्.

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ
ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜು ಆವರಣ, ಬೆಂಗಳೂರು-560 001

संस्कृत-पद्यावलिः
ಸಂಸ್ಕೃತ-ಪದ್ಯಾವಲಿಃ
Sanskrita-Padyavali

Sanskrita Text Book
B.A. - I Semester

CHIEF EDITOR
Dr. K.R. Kumudavalli

EDITOR
Vidwan Ramaprasad S.

Bengaluru City University
Central College Campus, Bengaluru-560 001.

SAMSKRITA-PADYAVALI : A prescribed Text Book in Sanskrit for First Semester B.A. Degree Classes : Edited with Introduction, Translation and notes in Kannada and English by Vidwan Ramaprasad S. Asst. Professor of Sanskrit, Vijaya College, Jayanagar, Bengaluru-560 011.

Pages : 92+xi

Published by
Bengaluru City University
Central College Campus,
Bengaluru-560 001.

Bengaluru City University
Board of Studies in Sanskrit, UG

Name	Designation
1. Dr. K.R.Kumudavalli, HOD & Associate Professor in Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Bengaluru-560 004.	Chairperson
2. Smt. G.S.Yadugiri, Associate Professor, SJRC College, Bengaluru	Member
3. Dr. K.R.Janardhanachar Associate Professor in Sanskrit, Vijaya College, R.V. Road, Bengaluru-560 004.	Member
4. Dr. N.S.Suresh, Associate Professor in Sanskrit, BMS College for Women (Autonomous) Bugle Park Road, Basavanagudi, Bengaluru-560 004.	Member
5. Dr. S.N. Pranesh, HOD & Associate Professor in Sanskrit, Jain College, Vasavi Temple Road, Basavanagudi, Bengaluru-560 004.	Member

6. Vidwan N.R.Subramanya, Member
HOD & Associate Professor in Sanskrit,
Sindhi College,
Kempapura, Hebbala, Bengaluru-560 024.
7. Vidwan H.N.Suresh, Member
Associate Professor in Sanskrit,
Vijaya College, R.V. Road,
Bengaluru-560 004.
8. Smt. Rajeshwari K., Member
HOD & Assistant Professor in Sanskrit,
MES College of Arts, Commerce & Science,
Prof M.P.L. Sastry's Road,
Malleshwaram, 15th Cross,
Bengaluru-560 003.
9. Vidushi Malathi H., Member
HOD & Assistant Professor in Sanskrit,
RNS First Grade College, Channasandra,
Bengaluru-560 098.
10. Vidwan S.Ramaprasad, Member
Assistant Professor in Sanskrit,
Vijaya College, Jayanagar 4th Block,
Bengaluru-560 011.

ಮುನ್ನುಡಿ

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವು 2024-25ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಿಂದ ಜಾರಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯ ಅನ್ವಯ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಇದರಂತೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ಬಿ.ಎ. ಪದವಿ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ "ಸಂಸ್ಕೃತ-ಪದ್ಯಾವಲಿಃ" ಎಂಬ ಪದ್ಯಗಳ ಸಂಕಲನಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪಠ್ಯವನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸಿತು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ರಚನೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಿಜಯ ಕಾಲೇಜಿನ ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್.ರವರಿಗೆ ವಹಿಸಿತು. ಅದರಂತೆ ಈಗ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಿಗೂ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಸದಸ್ಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದಕರಾದ ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್. ಅವರಿಗೆ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು.

ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿ
ಉಪಕುಲಪತಿಗಳು
ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಪ್ರಧಾನಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

"ಭಾರತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೇ ದ್ವೇ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಸ್ತಥಾ"

ಭಾರತದ ಎರಡು ವಿಶೇಷತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಇವೆರಡೂ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ, ಎಂದಿಗೂ ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿಯೇ ಇರುವಂಥವು. ಹಾಗಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಯಾವುದೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಯೂ ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ.

ಇಂತಹ ಹಾಗೂ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಇತಿಹಾಸವಿರುವ ಈ ಭಾಷೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನಗಳು ವಿಶ್ವದ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಅನುಚಾನವಾಗಿ ಇಂದಿಗೂ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಸಂಗತಿ. 2024-25 ನೇ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯು ನನಗೆ ದೊರಕಿದ್ದು ನನ್ನ ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ. ರಾಜ್ಯದ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪಠ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಸಂಪಾದನೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಮಂಡಳಿಯ ಸದಸ್ಯರುಗಳಿಗೆ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಪದವಿ ಮಟ್ಟದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರಿವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ರಚಿಸಲಾದ ಈ ಪಠ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಮೂಲ್ಯ ಸಲಹೆಗಳನ್ನಿತ್ತು ಸಹಕರಿಸಿದ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ನಾನು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಬಿ.ಎ. ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ನಿಯೋಜಿತವಾದ "ಸಂಸ್ಕೃತ-ಪದ್ಯಾವಲಿಃ" ಎಂಬ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನಾ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್. ರವರು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು ಹಾಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲ ತೀರ್ಮಾನಗಳನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿರವರಿಗೂ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು.

ಡಾ. ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿ
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿ,
ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಸುಭಾಷಿತ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಇವೆ. ಒಂದೊಂದೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಋಷಿಗಳ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ "ರಾಮೋದಂತಮ್" ಎನ್ನುವ ಕಾವ್ಯ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಗೂಢಕರ್ತೃಕ. ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸರಳ, ಸುಲಭವಾದ ಗ್ರಂಥ. ಈ ಕೃತಿಯ ಯುದ್ಧಕಾಂಡವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕಾಳಿದಾಸನ ರಘುವಂಶಮ್ ಎಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ ಕೃತಿ. ಅದರ 6ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಇಂದೂಮತೀ ಸ್ವಯಂವರ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಈ ಪಠ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಗ್ರಹ ಭಾಗವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭರ್ತೃಹರಿಯ ಶತಕತ್ರಯಿಯ ಭಾಗವಾದ ನೀತಿಶತಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿ "ಅರ್ಥಪದ್ಧತಿ". ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ 6ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ (ಆತ್ಮಸಂಯಮಯೋಗ) ಸಂಗ್ರಹ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಸರಳವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಬಿ.ಎ. ಪದವಿಯ ಪ್ರಥಮ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ತರಗತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ "ಸಂಸ್ಕೃತ-ಪದ್ಯಾವಲಿಃ" ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಡಿ ಮೇಲಿನ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನನಗೆ ನೀಡಿತು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ ಸುಂದರ್ ಕಿಡಾಂಬಿಯವರು

ಸಂಪಾದಿಸಿದ "ರಾಮೋದಂತಮ್", ಎಂ.ಎಲ್.ಬಿ.ಡಿ., ವಾರಾಣಸಿ ಪ್ರಕಟಣೆಯ "ರಘುವಂಶಮ್", ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್ ಗೋರಖ್‌ಪುರ್ ಇವರ ಪ್ರಕಟಣೆಯ "ಭಗವದ್ಗೀತಾ", ಚೌಕಾಂಬಾ ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಭರ್ತೃಹರಿಯ "ಶತಕತ್ರಯೀ" ಮೊದಲಾದ ಕೃತಿಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕೃತಿಗಳಿಗೂ, ಅವುಗಳ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದಕರಿಗೂ ನಾವು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇವೆ.

ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನೀಡಿ, ಸಲಹೆ-ಸೂಚನೆಗಳನ್ನಿತ್ತು, ಸಹಕರಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ|| ಕೆ.ಆರ್.ಕುಮುದವಲ್ಲಿರವರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ, ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ|| ಲಿಂಗರಾಜ ಗಾಂಧಿಯವರಿಗೂ ನಾನು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇವೆ.

ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನೆಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಸರ್ವರಿಗೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹೆಚ್.ಟಿ.ಅತ್ರಿಕಾಶಿ (Manager, Quality Assurance, Homag India Pvt. Ltd., Bengaluru) ಯವರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಕು|| ಬಿ.ಹೇಮಲತಾರವರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮತ್ತು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ಉಪನ್ಯಾಸಕರಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶ್ರಮ ಸಾರ್ಥಕ.

ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್.

ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು

ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗ,

ವಿಜಯ ಕಾಲೇಜು, ಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು

विषयानुक्रमणिका

ಭಾಗ-1	ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ
1. श्रीरामोदन्तम्-युद्धकाण्डसङ्ग्रहः	1-17
2. नीतिशतकम्-अर्थपद्धतिः	18-30
3. रघुवंशमहाकाव्यम्-षष्ठः सर्गः (सङ्ग्रहः)	31-56
4. श्रीमद्भगवद्गीता-षष्ठोऽध्यायः- आत्मसंयमयोगः (सङ्ग्रहः)	57-66
ಭಾಗ-2	
1. ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕಾವ್ಯ	67-90
Scheme of Examination	92

* * *

ಭಾಗ-1

॥ ಶ್ರೀರಾಮೋದಂತಮ್ ॥

ಯುಧಕಾಂಡಸತ್ಸಗ್ರಹಃ

ಪೀಠಿಕೆ

ವಿಶ್ವ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೆಲವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣವು ಅಗ್ರವಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಭರತಖಂಡದ ಜನಜೀವನವನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಇದರ ಅಧ್ಯಯನ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. “ರಾಮಸ್ಯ ಅಯನಮಧಿಕೃತ್ಯ ಕೃತೋ ಗ್ರಂಥಃ” ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದಾದ ದಶರಥನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನಾದ ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರನ ಚರಿತೆ ಅಥವಾ ಅವನ ಜೀವನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಆದಿಕಾವ್ಯವೇ ರಾಮಾಯಣ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಇಂದು ಜಗತ್ತಿನಾದ್ಯಂತ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ನೈತಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಇಂದಿನವರೆಗೂ ಜನಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತಿರುವ ಇಂತಹ ಕೃತಿ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ.

ಕಾಲ :

ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಕುರಿತಾಗಿ ಅಥವಾ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆಯ ಕಾಲದ ಕುರಿತಾಗಲೀ ಇದಮಿತ್ಥಂ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರಲು ಯಾವುದೇ ಸ್ಪಷ್ಟ ಆಧಾರಗಳು ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ನಂಬಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆಯಾಯಿತು. ಮತ್ತು ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೂ ರಾಮಾಯಣದ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ರಾಮನ ಕಾಲ, ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಕಾಲ ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಮಕಾಲದಲ್ಲಾಯಿತು ಎನ್ನಬಹುದು. ವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯೇ ಗ್ರಂಥದ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಮಾಯಣ ರಚನೆ ವೇದಕಾಲೋತ್ತರ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ರಾಮೋಪ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದರಿಂದ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆ ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಆಗಿತ್ತು. ರಾಮನ ಜನನ ಕಾಲದ ಗ್ರಹಸ್ಥಿತಿ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಖಗೋಳ ಶಾಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಅಂತಹ ಗ್ರಹಸ್ಥಿತಿ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 5000 ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಇತ್ತು. ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 6000 ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 4000 ವರ್ಷಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ :

ಲವಕುಶರನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನೀಡಿ, ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ರಾಮಾಯಣದ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃಗಳೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ತಮಸಾನದೀತೀರದ ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಸಂಗ್ರಹಣೆಗೆ ಶಿಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಕಂಡ ಕ್ರೌಂಚ ಪಕ್ಷಿಯ ಶೋಕವು ಶ್ಲೋಕರೂಪದಿಂದ ಹೊರಬಂದಿತು. ಇದೇ ಮೊದಲ ಛಂದೋಬದ್ಧ ರಚನೆ. ನಾರದರ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ರಾಮಾಯಣದ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯನ್ನು ಆದಿಕವಿ ಎಂದೂ ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆದಿಕಾವ್ಯವೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಮಸ್ತ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗೆ ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕಾಳಿದಾಸನದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಈ ಶ್ಲೋಕವೆ ಸಾಕ್ಷಿ.

कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।

आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥

ರಾಮಾಯಣ :

ರಾಮನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 7 ಕಾಂಡಗಳು ಹಾಗೂ ಒಟ್ಟು 24000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ರಾಜಪುತ್ರ ರಾಮ, ಆತನ ಮಡದಿ ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಆ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಣ ಮಾಡಿದ ರಾವಣನ ಸಂಹಾರ ಇವು ರಾಮಾಯಣದ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತು.

1. **ಬಾಲಕಾಂಡ :** ರಾಮನ ಜನನ, ಬಾಲ್ಯ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ರಾಕ್ಷಸ ಸಂಹಾರ, ವಿವಿಧ ಅಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸೀತಾ ಸ್ವಯಂವರ ಮುಂತಾದ ಘಟನೆಗಳು ಈ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿವೆ.

2. **ಅಯೋಧ್ಯಾ ಕಾಂಡ :** ಕೈಕೇಯಿ ಎರಡು ವರಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು, ರಾಮ ಸೀತಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಪುತ್ರಶೋಕದಿಂದ ದಶರಥನ ಮರಣ ಇಲ್ಲಿಯ ಕಥಾವಸ್ತು.

3. **ಅರಣ್ಯ ಕಾಂಡ :** ರಾಮ, ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವನವಾಸ ಜೀವನ ಖರದೂಷಣಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಸಂಹಾರ, ಶೂರ್ಪಣಖಾ ಪ್ರಸಂಗ ಮತ್ತು ಸೀತಾಪಹರಣ-ಈ ಕಾಂಡದ ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳು.

4. **ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡ :** ಸೀತೆಯನ್ನು ಅರಸುತ್ತಾ ರಾಮ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಗೆ ಬರುವುದು, ವಾನರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ರೀವ-ಹನುಮಂತ ಮುಂತಾದ ಕಪಿವೀರರ ಸಖ್ಯೆ, ವಾನರ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಸೀತಾನ್ವೇಷಣೆ ಈ ಕಾಂಡದ ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳು.

5. **ಸುಂದರ ಕಾಂಡ :** ಹನುಮಂತನ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು ಸುಂದರ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಸುಂದರಕಾಂಡ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹನುಮಂತ ಸಮುದ್ರೋಲ್ಲಂಘನ ಮಾಡಿ, ಅಶೋಕ ವನದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಆಕೆಗೆ ರಾಮನ ಉಂಗುರವನ್ನು ನೀಡಿ, ಆಕೆಯಿಂದ ಪಡೆದ ಚೂಡಾಮಣಿಯನ್ನು ತಂದು ರಾಮನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು ಇದರ ಪ್ರಮುಖ ಕಥೆ.

6. **ಯುದ್ಧ ಕಾಂಡ :** ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇತುಬಂಧನ, ರಾಮ-ರಾವಣರ ಯುದ್ಧ, ರಾವಣನ ಸಂಹಾರ, ಪರಿವಾರ ಸಮೇತ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ರಾಮನ ಪುನರಾಗಮನ ಮತ್ತು ಶ್ರೀರಾಮ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ.

7. **ಉತ್ತರ ಕಾಂಡ :** ವನವಾಸದ ನಂತರ ರಾಮ ಮತ್ತು ಸೀತೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದ ದಿನಗಳು, ಅಗಸನ ಮಾತಿನ ಕಾರಣ ರಾಮನಿಂದ ಸೀತಾ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಲವಕುಶ ಜನನ, ರಾಮಾವತಾರದ ಸಮಾಪ್ತಿ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ವಿಷಯಗಳು.

ಮೊದಲ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಕಾಂಡಗಳ ಕರ್ತೃ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಎನ್ನುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಂದೇಹಗಳಿದ್ದರೂ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಭಾಸಗಳಿದ್ದರೂ ಈ ಎರಡೂ ಕಾಂಡಗಳು ರಾಮಾಯಣದ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗಗಳು ಎನ್ನುವುದು ಕೆಲವು ತಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

‘ಪರಂ ಕವೀನಾಮಾಧಾರಮ್’ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಈ ಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ಮೇಲೆ ಅಗಾಧವಾಗಿದೆ. ಭಾಸ, ಕಾಳಿದಾಸ, ಭವಭೂತಿ, ಕನ್ನಡದ ಆದಿಕವಿ ಪಂಪ, ಕುವೆಂಪು, ಮಾಸ್ತಿ ವೆಂಕಟೇಶ ಐಯ್ಯಂಗಾರ್, ರವೀಂದ್ರನಾಥ ಟಾಗೂರ್ ಮುಂತಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕವಿಗಳು, ಶಂಕರ, ಮಧ್ವ, ರಾಮಾನುಜರೇ ಮೊದಲಾದ ಆಚಾರ್ಯರೂ, ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಯಕರೂ ಸಹ ರಾಮಾಯಣದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರೇ ಎನ್ನುವುದು ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಮುಖ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಈ ಕೃತಿ ಅನುವಾದವಾಗಿರುವುದು, ಭಾರತೀಯೇತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೂ ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ಕೃತಿಗಳ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದು ರಾಮಾಯಣದ ಅನನ್ಯತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.

Introduction

The Ramayana is widely regarded as the best among the classic literary works in the world. It is revered as the Adi-kavya, or the first poetry which is a testament to its age and importance. By delving into the Ramayana, readers gain a profound perspective on the life and cultural ethos of the people of Bharata. The word “Ramayana” translates to “the path walked by Rama” offering an account of the life of Sri Rama, an incarnation of Lord Vishnu. The Ramayana offers a profound insight into the culture, values, and way of life of the people of Bharata, making it a valuable resource for understanding the moral, political, social, ethical, and family values.

Age of Ramayana:

Owing to the lack of historical evidence, the age of Ramayana and Valmiki, the author of Ramayana, cannot be ascertained unambiguously. It is believed that the Ramayana was written in the Treta yuga. From the study of the Ramayana, one can understand that the composition of Ramayana, Rama and Valmiki were contemporary. Scholars believe that Ramayana belongs to the post-Vedic age as the very purpose of Ramayana is to establish the Vedic values. As one can see Ramopaakhyaana, a brief account of Ramayana in the Mahabharata, it can be concluded Ramayana is older than the Mahabharata. The planetary positions at the time of birth of Rama as given in the Ramayana, astronomically correspond to 5000 BC or earlier. So, one can safely guess, that the time of Ramayana was between 6000 BC and 4000 BC.

Valmiki:

The story of how sage Valmiki composed the first 'Shloka' in history is a fascinating and significant aspect of the Ramayana. The incident, where Valmiki witnessed the poignant scene of the krouncha bird's death and its partner's grief, deeply touched his heart and soul. The verse that spontaneously emerged from his grief was not only poetically beautiful but also structurally perfect in meter, known as 'Shloka.'

This incident led to Valmiki being hailed as 'Adi-Kavi,' the first poet, and his creation Ramayana as 'Adi-Kavya,' the first poetry. This moment marked the genesis of poetic expression and literary

artistry in ancient India, with Valmiki setting the stage for a rich tradition of storytelling and verse composition.

Moreover, sage Valmiki's role in the upbringing of Lava and Kusha, the twin sons of Lord Rama, further underscores his pivotal position in the Ramayana. His guidance and mentorship of the young princes not only shaped their characters but also reinforced the enduring legacy of Valmiki as a revered sage, poet, and teacher.

The Ramayana, with its seven cantos or 'Kaandas', stands as a monumental literary work consisting of twenty-four thousand verses or 'Shlokas'. This epic narrative is centred around the life and adventures of Prince Rama of Ayodhya, who undergoes a period of exile and undertakes a quest to rescue his beloved wife Sita from the clutches of the demon king Ravana. The Ramayana delves into profound themes such as dharma, righteousness, and the eternal struggle between good and evil, offering valuable insights into human morality and spirituality.

As a foundational text in Indian culture, the Ramayana holds immense cultural and religious significance, revered for its moral teachings and timeless wisdom. Over the centuries, the epic has been retold, reinterpreted, and adapted in various forms of literature, art, and performance, reflecting its enduring influence and appeal across diverse media and audiences. The universal themes and characters depicted in the Ramayana continue to resonate with people worldwide, making it a

cherished and celebrated masterpiece of world literature.

Baala Kanda is the first chapter of the Ramayana. It primarily focuses on the early life of Lord Rama, his birth, childhood, and his marriage to Sita. The Bala Kanda also includes the story of Rama's father, King Dasharatha, and the events leading up to Rama's exile from Ayodhya. It is considered a significant part of the Ramayana as it sets the stage for the rest of the epic.

Ayodhya Kanda, the second chapter, primarily focuses on the events that occur in the city of Ayodhya, including the exile of Lord Rama, the grief of his father King Dasharatha, and the reactions of Rama's brothers and his wife Sita. It also includes the plotting of Kaikeyi, Rama's stepmother, which leads to Rama's exile. This book sets the stage for Rama's journey to the forest and Sita's subsequent abduction by the demon king Ravana.

Aranya Kanda the third chapter, primarily focuses on the period of Lord Rama's exile in the forest, along with his wife Sita and his brother Lakshmana. It narrates their encounters with various rishis - ascetics, demons during their time in the forest. One of the key events in this book is the abduction of Sita by the demon king Ravana, which sets the stage for the rest of the epic's story.

Kishkindha Kanda the fourth chapter of the Ramayana, primarily focuses on the search for Sita, who was abducted by the demon king Ravana. This part of the epic describes the journey of Lord Rama and Lakshmana to the kingdom of Kishkindha,

where they meet Hanuman and Sugriva. The Kishkindha Kanda narrates the alliance between Rama and Sugriva, the search for Sita, and the battle with Vali, Sugriva's brother. It is a significant part of the Ramayana as it sets the stage for the events leading up to the war with Ravana.

Sundara Kanda the fifth chapter depicts the adventures of Hanuman, as he travels to Lanka in search of Sita. The Sundara Kanda also includes Hanuman's meeting with Sita, his destruction of parts of Lanka, and his interactions with Ravana's forces. This part of the Ramayana is significant for the pivotal role played by Hanuman and the events that lead to the eventual war between Rama and Ravana.

Yuddha Kanda is the sixth chapter of the Ramayana. It explains the great war between Lord Rama and the demon king Ravana, culminating in the ultimate victory of Rama and the rescue of Sita. The Yuddha Kanda describes the preparations for the battle, the various confrontations between Rama's allies and Ravana's forces, and the ultimate showdown between Rama and Ravana. This part of the Ramayana is significant as it depicts the triumph of good over evil and the restoration of righteousness leading to the coronation of Rama at Ayodhya.

Uttara Kanda is the seventh and final chapter of the Ramayana. This section includes the return of Rama, Sita's exile, the birth of their twin sons, Lava and Kusha, and the reunion of Rama with his sons. The Uttara Kanda also includes Sita's return

to the Earth. This part of the Ramayana provides closure to the epic and depicts the moral and ethical dilemmas faced by the characters.

The impact of the Ramayana on literature, philosophy, and society is truly profound and enduring. Throughout the ages, numerous writers and poets have been inspired by this epic tale. Notable figures like Bhaasa, Kalidasa, Bhavabhooti, Pampa, Kuvempu, and Masti Venkatesha Iyengar have created literary works that reflect the themes and characters of the Ramayana, showcasing its timeless relevance and universal appeal.

Additionally, revered sages and acharyas such as Shankaracharya, Madhvacharya, Ramanujacharya, and others have drawn spiritual insights and philosophical lessons from the Ramayana, incorporating its teachings into their own works and teachings. Moreover, the Ramayana's influence extends to social leaders and freedom fighters like Rabindranath Tagore, Sri Aurobindo, and Mahatma Gandhi, who found inspiration in its moral values and ideals. The Ramayana's depiction of righteousness, duty, and devotion continues to resonate with individuals seeking guidance and inspiration in their personal and societal lives.

The widespread translation of the Ramayana into multiple languages across India and the world further underscores its enduring legacy and universal appeal. This epic remains a beacon of cultural heritage, moral wisdom, and artistic excellence, transcending boundaries of time and geography to touch the hearts and minds of people across diverse cultures and generations.

The term 'Sriramodantam' is composed of the words 'Srirama' and 'udantam' meaning 'the story of Srirama'. Sriramodantam is a 'laghukavyam' (minor poetical composition). This Kavya, which is a highly abridged version of "Valmiki Ramayana", was used as a tool to teach effectively Vibhakti, Sandhi, Samasa etc to young pupils. The work begins with the verse

श्रीपतिं प्रतिपत्याहं श्रीवत्साङ्कितवक्षसम् ।

श्रीरामोदन्तमाख्यास्ये श्रीवाल्मीकिप्रकीर्तितम् ॥१॥

It is a great pity that the author of Sriramodantam is unknown. The author, in his inimitable and simple style, has narrated, in just 200 verses, the seven kandas of Ramayana that was expounded by Valmiki in 24000 verses.

एकश्लोकी रामायणम् ।

पूर्वं रामतपोवनाभिगमनं हत्वा मृगं काञ्चनम्
वैदेहीहरणं जटायुमरणं सुग्रीवसम्भाषणम् ।
वालीनिग्रहणं समुद्रतरणं लङ्कापुरीदाहनम्
पश्चाद्रावणकुम्भकर्णमथनम् एतद्धि रामायणम् ॥

श्रीरामप्रार्थना-

रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे
रामेणाभिहता निशाचरचमूः रामाय तस्मै नमः ।
रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोस्म्यहं
रामे चित्तलयस्सदा भवतु मे भो राम मामुद्धर ॥
आपदामपहतरं दातारं सर्वसम्पदाम् ।
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥

॥ युद्धकाण्डः ॥

अथासङ्ख्यैः कपिगणैः सुग्रीवप्रमुखैः सह ।
 निर्ययौ राघवस्तूर्णं तीरं प्राप महोदधेः ॥१॥
 तदा विभीषणो भ्रात्रा त्यक्तो राममुपागमत् ।
 लङ्काधिपत्येऽभ्यषिञ्चदेनं रामोऽरिमर्दनः ॥२॥
 उक्तमार्गः समुद्रेण तत्र सेतुं नलेन सः ।
 कारयित्वा तेन गत्वा सुवेलं प्राप पर्वतम् ॥३॥
 रावणोऽपि ततो युद्धे राघवेण पराजितः ।
 कुम्बकर्णं प्रबोध्याशु रामं हन्तुं न्ययुङ्क्त च ॥४॥
 ततो वानरसङ्घांश्च भक्षयन्तं निशाचरम् ।
 ऐन्द्रेणास्त्रेण रामोऽपि निजघान रणे भृशम् ॥५॥
 ततो रावणसन्दिष्टः शक्रजिद्राघवौ रणे ।
 ब्रह्मास्त्रेण च तौ बद्ध्वा वानरांश्चाऽवधीच्छरैः ॥६॥
 भूधरं तं समुत्पाट्य गृहीत्वा पुनरागतः ।
 तासां गन्धेन वै सर्वान् राघवादीनजीवयत् ॥७॥
 ततः खरात्मजं तेन रावणेन प्रचोदितम् ।
 पीडयन्तं कपीन् बाणैर्जघानास्त्रेण राघवः ॥८॥
 अदर्शयद्भ्रातृपुत्रं धर्मात्मा स विभीषणः ।
 लक्ष्मणो भेदयामास राक्षसाञ्छरसञ्चयैः ॥९॥
 कृत्वा चिरं तत्र युद्धमैन्द्रेणास्त्रेण वै रुषा ।
 शिरश्चिच्छेद सौमित्रिर्दशाननसुतस्य हि ॥१०॥

स सुतस्य वधं श्रुत्वा रावणः शोककर्षितः ।
नष्टधैर्यो विह्वलाङ्गो विललापाकुलेन्द्रियः ॥११॥
इत्युक्त्वा रथमारुह्य शीघ्रं सारथिवाहितम् ।
रामेण सह सङ्गम्य युद्धं चक्रे सुदारुणम् ॥१२॥
ततो मातलिनाऽनीतं रथमैन्द्रं समारुहन् ।
रराज रामो धर्मात्मा ह्युदयस्थो यथा रविः ॥१३॥
अथागस्त्यस्य वचनाद्रावणं लोककण्टकम् ।
जघान रामो लक्ष्मीवान् ब्राह्मोणास्त्रेण तं रणे ॥१४॥
मन्दोदरी वधं श्रुत्वा भर्तुः प्रियतरस्य सा ।
विललाप रणं गत्वा कुररीव भृशातुरा ॥१५॥
विभीषणोऽथ रामेण सन्दिष्टः सह राक्षसैः ।
चकार दहनं तस्य रावणस्य गतायुषः ॥१६॥
विभीषणस्य धर्मात्मा सत्यसन्ध उदारधीः ।
कारयामास लक्ष्मीवाननुजेनाभिषेचनम् ॥१७॥
ततः पुष्पकमारुह्य सह मित्रैर्जगत्पतिः ।
भार्यानुजाभ्यां सहितः किष्किन्धां प्राप राघवः ॥१८॥
अथायोध्यानिवासास्ते जनाः सर्वेऽपि तोषिताः ।
अभिगम्याब्रुवन् रामं धन्या वयमिति द्रुतम् ॥१९॥
पितुस्सिंहासनं प्राप्य भ्रातृभिः सहितोऽनघः ।
विरराज तथा रामो यथा विष्णुस्त्रिविष्टपे ॥२०॥

॥ इति श्रीरामोदन्ते युद्धकाण्डसङ्ग्रहः समाप्तः ॥

ಯುದ್ಧಕಾಂಡ

1. ನಂತರ, ರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಕಪಿಗಳ ಗುಂಪುಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೊರಟು ಸಾಗರದ ತೀರವನ್ನು ತಲುಪಿದನು.
2. ನಂತರ , ತನ್ನ ಸಹೋದರನಿಂದ ಹೊರಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಭೀಷಣನು ರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳ ನಾಶಕನಾದ ರಾಮನಿಂದ ಲಂಕೆಯ ರಾಜನಾಗಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದನು.
3. ವರುಣನು ಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ರಾಮನು ನಲನ ಮೂಲಕ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಆ ಸೇತುವೆಯ ಮೂಲಕ ಹಾದು ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸುವೇಲ ಪರ್ವತವನ್ನು ತಲುಪಿದನು.
4. ಇದಾದ ನಂತರ, ರಾವಣನೂ ರಾಮನಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ರಾವಣನು ಕುಂಭಕರ್ಣನನ್ನು ತತ್ಕ್ಷಣವೇ ಎಬ್ಬಿಸಿ ರಾಮನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು.
5. ನಂತರ, ಭೀಕರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ರಾಮನು ಇಂದ್ರಾಸ್ತವನ್ನು ಬಳಸಿ ವಾನರರ ಸಮೂಹವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ಕುಂಭಕರ್ಣನನ್ನು ಕೊಂದನು.
6. ನಂತರ, ಇಂದ್ರಜಿತನು, ರಾವಣನ ಆದೇಶದಂತೆ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಳಸಿ ರಾಮ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ ಬಾಣಗಳಿಂದ ವಾನರರನ್ನು ಕೊಂದನು.
7. ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮೂರ್ಛಿತರಾದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಬದುಕಿಸಲು ಜಾಂಭವಂತನ ಸಲಹೆಯಿಂದ ಹನೂಮಂತನು ಸಂಜೀವಿನೀ ಮೂಲಿಕೆಯಿರುವ ಪರ್ವತವನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಂದು ಮೂಲಿಕೆಯ ಗಂಧದಿಂದ ರಾಮ ಮತ್ತು ಇತರ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಜೀವಂತಗೊಳಿಸಿದನು.
8. ಆಗ ರಾಮನು ರಾವಣನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿದ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಬಾಣಗಳಿಂದ ವಾನರರನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಖರನ ಮಗನನ್ನು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕೊಂದನು.

9. ಧರ್ಮವಂತನಾದ ವಿಭೀಷಣನು ತನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಮಗನಾದ ಇಂದ್ರಜಿತನು ಬಾಣಗಳ ರಾಶಿಯಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದನು.
10. ಬಹಳ ಕಾಲ ಹೋರಾಡಿದ ನಂತರ, ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಇಂದ್ರಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಳಸಿ, ಕೋಪದಿಂದ ರಾವಣನ ಮಗನ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು.
11. ತನ್ನ ಮಗನ ಹತ್ಯೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿದ ರಾವಣನು ಕ್ಷೀಣಿಸಿದನು, ಅವನ ಅಂಗಗಳು ದುರ್ಬಲಗೊಂಡು ಶೋಕಿಸತೊಡಗಿದನು.
12. ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ರಾವಣನು ಸಾರಥಿಯೊಂದಿಗೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ರಾಮನೊಡನೆ ಘೋರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದನು.
13. ಆಗ, ಮಾತಲಿಯು ತಂದ ಇಂದ್ರನ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಧರ್ಮದ ಮೂರ್ತರೂಪನಾದ ರಾಮನು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿದನು.
14. ನಂತರ, ಅಗಸ್ತ್ಯರ ಸಲಹೆಯ ಮೇರೆಗೆ, ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದ ರಾಮನು ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಳಸಿ, ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳ ಶತ್ರುವಾದ ರಾವಣನನ್ನು ವಧಿಸಿದನು.
15. ತನ್ನ ಪ್ರಿಯ ಗಂಡನ ಮರಣವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮಂಡೋದರಿಯು ಬಹಳ ದುಃಖದಿಂದ ಪೀಡಿತಳಾಗಿ ರಣರಂಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸಮುದ್ರದ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ದುಃಖಿಸುತ್ತಾ ಅತ್ತಳು.
16. ರಾಮನಿಂದ ಆದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಭೀಷಣ ಮತ್ತು ಇತರ ರಾಕ್ಷಸರು ಮೃತನಾದ ರಾವಣನ ದಹನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.
17. ಆಗ, ನೀತಿವಂತನೂ, ಪ್ರಾವಾಣಿಕನೂ, ಉದಾರಿಯೂ, ವಿಜಯಶಾಲಿಯೂ ಆದ ರಾಮನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದ ವಿಭೀಷಣನು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದನು.
18. ನಂತರ, ಜಗತ್ಪತಿಯಾದ ರಾಮನು ತನ್ನ ಪತ್ನೀ ಸೀತೆ, ಸಹೋದರ, ಸ್ನೇಹಿತರ ಜೊತೆಗೆ ಪುಷ್ಪಕವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯನ್ನು ತಲುಪಿದನು.

19. ಆಗ, ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ನಿವಾಸಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು, ತಮ್ಮ ಆಗಮನದಿಂದ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಧನ್ಯರಾದೆವು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.
20. ನಿಷ್ಕಲ್ಮಷನಾದನಾದ ರಾಮನು ತನ್ನ ಸಹೋದರರೊಂದಿಗೆ ತಂದೆಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು.

Yuddhakanda

1. Thereafter, Rama departed along with countless batches of monkeys led by sugreeva and reached the shores of the ocean.
2. Then, Vibheeshana, expelled by his brother, approached Rama and was crowned as the king of Lanka by Rama, the destroyer of enemies.
3. Shown the way to cross the ocean by Varuna, Rama got the bridge built through Nala and passing through that bridge, reached suvela Mountain (in Lanka).
4. Thereafter, Ravana too was defeated by Rama in the battle. Ravana woke up Kumbhakarna at once and bid him to kill Rama.
5. Then, in a fierce battle, Rama used the Indra Astra and killed Kumbhakarna who was devouring hoards of monkeys.
6. Then, Indrajit, under the orders of Ravana, tied Rama and Lakshmana using the Brahma Astra in the battle and killed the monkeys with arrows.

7. He uprooted and carried back the mountain itself (to Lanka) and brought back to life Rama and all others with the smell of the herbs.
8. Then Rama killed with arrows the Khara's son, who, sent by Ravana and was tormenting the monkeys with his arrows.
9. Vibheeshana, who was a righteous soul, pointed out his nephew to Lakshmana who struck the Rakshasa with heaps of arrows.
10. After battling for a long time, Lakshmana, using the Indra astra, cut off the head of the Ravana's son in wrath.
11. Hearing about the murder of his son, Ravana became crestfallen, feeble hearted, his limbs turned weak and his senses acquitted. He lamented.
12. Saying thus, Ravana went in the charioteer driven chariot and engaged in a fierce battle with Rama.
13. Then, Rama, the embodiment of righteousness, seated in Indra's chariot brought by Matali, glowed like the rising sun.
14. Then, on the words of counsel by Agastya, the victorious Rama, using Brahmastra, slew Ravana, the enemy of all worlds.
15. On hearing about the death of her dearest husband, Mandodari, much afflicted with grief, went to the battle field and cried like an osprey.

16. As directed by Rama, vibheeshana and other Rakshasas cremated Ravana, whose life had come to an end.
17. Then, Rama, who was righteous, honest, generous and victorious, got the coronation of vibheeshana performed by Lakshmana.
18. Thereafter, Rama, the lord of the Universe, boarded the Pushpaka along with his wife, brother, friends and reached.
19. Then, all the residents of Ayodhya joyfully went to Rama and told him, 'we all feel blessed'.
20. Rama, the sinless, after ascending the throne of his father, with his brothers in attendance, shone like vishnuu in heaven.

* * *

नीतिशतकम्-अर्थपद्धतिः

ಪೀಠಿಕೆ

ಭರ್ತ್ಯಹರಿ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯು ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆಯ ಕವಿಯೆಂದು ಸರ್ವಮಾನ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಮೂರು ಶತಕಗಳು 'ಶತಕತ್ರಯೀ' ಎಂದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಅವು-ಶೃಂಗಾರಶತಕ, ನೀತಿಶತಕ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಶತಕ. ಈ ಶತಕಗಳ ಹೆಸರುಗಳೇ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. 'ನೀತಿಶತಕ'ವು ಮನುಷ್ಯನು ಯಶಸ್ವೀ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಸಮಾಜಜೀವಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧದ ಜನರೊಡನೆ ಬಾಳಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ತಾನು ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂದು 'ನೀತಿಶತಕ'ದಂಥ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ 'ದಾರಿದೀಪ'ಗಳು.

ಇಷ್ಟೊಂದು ಉಪಕಾರಿಯಾದ 'ನೀತಿಶತಕ'ವನ್ನು ಬರೆದ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಜೀವನದ ಕುರಿತಾಗಲೀ ಅವನ ಕಾಲ-ದೇಶಗಳ ಬಗೆಗಾಗಲೀ ಯಾವ ವಿವರಗಳೂ ತಿಳಿಯದಿರುವುದು ನಮ್ಮ ದುರ್ದೈವ. 'ವಾಕ್ಯಪದೀಯ'ವೆಂಬ ವ್ಯಾಕರಣ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅವನು ಬರೆದಿರಬೇಕೆಂದು ನಂಬುಗೆ ಇದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.651ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ವೈಯಾಕರಣಿಯಾದ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯು ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಯಾದನೆಂದು ಚೀನ ದೇಶದಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದ ಇತ್ತಿಂಗ ಎಂಬ ಪ್ರವಾಸಿಯು ಬರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಆ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯೂ ಶತಕತ್ರಯದ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯೂ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತವಾದ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಿಲ್ಲ.

ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಖಚಿತವಾದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಂಗತಿಗಳು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಕೆಲವು ಐತಿಹ್ಯಗಳು ತಿಳಿದುಬಂದಿವೆ. ವೀರಸೇನನೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಗೆ ನಾಲ್ವರು ಮಕ್ಕಳು-ಭರ್ತ್ಯಹರಿ, ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಸುಭಟವೀರೈ ಮತ್ತು ಮೈನಾವತಿ. ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಅರಸನಿಗೆ ಒಬ್ಬಳೇ ಮಗಳು, ಸುಶೀಲಾ; ಈಕೆಯ ಮಗ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ. ಆ ಅರಸನಿಗೆ ಗಂಡು

ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಭರ್ತ್ಯಹರಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ಒಪ್ಪಿಸಿದ. ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ; ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ ಸುಭಟವೀರ್ಯನನ್ನು ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿ ಸನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ.

ಭರ್ತ್ಯಹರಿ ವೈರಾಗ್ಯತಾಳಿ ನಾಥಪಂಥದ ಗೋರಕ್ಷನಾಥರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಯೋಗ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಅವನು ತಿರುಗಿ ಬಂದು ಸಂಸಾರಿಯಾದ. ವೈರಾಗ್ಯ ತಾಳಿ ಬೌದ್ಧ ಮತಾವಲಂಬಿಯಾದ; 'ವಾಕ್ಯಪದೀಯ' ಬರೆದ. ಪುನಃ ಇಹಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾದ. ಪುನಃ ವೈರಾಗ್ಯ ತಾಳಿದ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಬಾರಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿ ಮೂರು ಬಾರಿ ಸನ್ಯಾಸಿಯಾದ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಾರ್ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಅರಣ್ಯವೊಂದರಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾದ. ಇಂದಿಗೂ ಆ ಸ್ಥಳ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಪವಿತ್ರ. ಅಲ್ಲಿ 'ಭರ್ತ್ಯಹರಿಜ್ಯೋತಿ' ಎಂಬ ಅಖಂಡ ದೀಪವನ್ನು ಉರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರಂತೆ. ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ತಪಗೃಹದ ಗುಹೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಗಧರಾಜ ಸಿಂಹಸೇನನ ಮಗಳಾದ ಪದ್ಮಾಕ್ಷಿಯು ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಪತ್ನಿ.

ಈ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಇತಿಹಾಸಜ್ಞರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ದಂತಕಥೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಲೋಕಾನುಭವ ಮಾತ್ರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಅಪಾರವೆಂಬುದನ್ನು ಯಾರೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾರರು. 'ಶೃಂಗಾರಶತಕ'ದಲ್ಲಿ ತಾರುಣ್ಯ ಸಹಜವಾದ ವಿಷಯೋಪಭೋಗಗಳ ರಸವತ್ತಾದ ಬಣ್ಣನೆಯಿದ್ದರೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ವಿಷಯ ಸುಖಗಳ ದುಷ್ಟರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. 'ವೈರಾಗ್ಯಶತಕ'ವು ಲೋಕಾನುಭವದ ರಸಗಟ್ಟಿ. ಇಹಲೋಕದ ಜೀವನದ ಅಸಾರತೆಯನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಯಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಎಂಥವನಲ್ಲೂ ವೈರಾಗ್ಯ ಮೂಡಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ. 'ನೀತಿಶತಕ'ದ ಮಹತ್ವ-ಉಪಯುಕ್ತತೆಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವುದು ಅನಗತ್ಯ. ಇಂದಿಗೂ ಅನೇಕರು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರು ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ 'ನೀತಿಶತಕ' ಅನುಭವಗಮ್ಯ.

'ಶತಕ'ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಒಂದು ನೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಭರ್ತ್ಯಹರಿಯ 'ಶತಕ'ಗಳಲ್ಲಿ ನೂರಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ.

ಭರ್ತೃಹರಿಯು ಖಚಿತವಾಗಿ 100 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೋ ಸುಮಾರು 100 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನೋ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಅನಂತರ ಬಂದವರು ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ 'ಶತಕ'ಗಳಲ್ಲಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿರಬಹುದೆಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ಖಚಿತವಾದ 100 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯ. ಈ ನೀತಿ ಶತಕದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಮೂರ್ಛಪದ್ಧತಿ, ವಿದ್ವತ್ಪದ್ಧತಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಹತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳಿವೆ.

Introduction

Bhartruhari

Bhartruhari is revered as a great poet. His literary work of three books containing a hundred verses each (Shatakam) is popularly known as Shatakatravee. The Shatakatravee consists of Shangaara-shatakam, Neeti-Shatakam and Vairaagya-Shatakam. The very names of these Shatakams describe the subject covered in each of them.

It is really sad and unfortunate that the details of life, time of such a great poet who lettered a work such as the Neeti-Shatakam, are not known.

It is believed that Bhartruhari has also authored a work on grammar called the Vakyapadiya. Yi-Jing (635-713 CE), also known as I-tsing, a 7th century Chinese Buddhist pilgrim who visited India, in his travel notes records the death Bhartruhari, a renowned grammarian. However, it

is not clear if the Bhartruhari the grammarian and the Bhartruhari the author of Shataktrayee is the same.

Even though the historical details are not established about Bhartruhari, a few details are popularly known among the people literary circles are given below.

A Gandharva named Veerasena had four children namely Bhartruhari, Vikramaaditya, Subhataveerya and Mynaavati. Bhartruhari's mother, Susheela, was the only daughter of the king of Jambudweepa. Since the king of Jambudweepa had no sons, Bhartruhari inherited the throne of his maternal grandfather. Bhartruhari later shifted his capital to Ujjayini; and handed over the reins of the kingdom to his brother Vikramaaditya and made Subhataveerya the Commander-in-Chief. And he himself accepted celibacy and renunciation of worldly possessions.

After taking celibacy upon himself, Bhartruhari, learned the Yoga-Vidya under the tutelage Gorakshanaatha, a proponent of the Naatha-pantha. For some reasons, he returned to the worldly life. And again, he renounced the worldly life, took up Buddhism, and authored the work on grammar, called the Vakyapadiya. Thus, he shifted between worldly life (Gruhasthashrama) and renunciation (Sanyaasa) thrice and finally attained the state of Samaadhi at a forest near Alwar. Even today, the place is revered by Hindus as being holy and an eternal-flame called the Bhartruhari - jyoti is lit at the shrine. The cave where Bhartruhari is

believed to have practiced penance is visited by many pilgrims. Padmakshi, the princess of Magadha is believed to be the wife of Bhartruhari.

However, the historians do not agree with these accounts and call them mere legends. However, no one can deny the importance of the literary works of Bhartruhari as they are results of his vast experience and insightfulness.

Even though we see countless accounts of sensual enjoyment in the Shringaara-shatakam, in the end Bhartruhari alerts us of the ill effects of excessive indulgence in sensual enjoyment. The Vairaagya-Shatakam is the essence of his experiential pragmatism. It effectively explains the hollowness of materialistic possessions and the importance of renunciation.

The Neeti-Shatakam provides the advice necessary for leading a successful life. Man being a social animal will need to deal with various kinds of people. And this work of Bhartàhari, the Neeti-Shatakam, provides valuable inputs as to how one should deal various kinds of people in real life situations. And because of this, the literary works like the Neeti-Shatakam shine as beacon of hope.

A Shatakam is a literary work that contains a hundred verses. But the Shatakatravayee of Bhartruhari, contain more than hundred verses in each of the Shatakams. However, scholars believe that this could be because of additions and interpolation from later dates. Though the exact number of verses in the Neeti-Shatakam remains

uncertain due to potential later additions and interpolations, scholars agree on the enduring wisdom contained within its verses. Bhartruhari's legacy endures through his profound insights shared in these timeless literary works, offering guidance and inspiration to generations of readers.

The Nitishataka of Bhartruhari is an excellent specimen of sententious poetry with lofty ideas for the general guidance of mankind. It is divided into ten sections as follows.

१. मूर्खपद्धतिः - On Ignorance
२. विद्वत्पद्धतिः - On Learning
३. मानशौर्यपद्धतिः - On Self-respect
४. अर्थपद्धतिः - On Wealth
५. दुर्जनपद्धतिः - On the wicked
६. सुजनपद्धतिः - On the Virtuous
७. परोपकारपद्धतिः - On Benevolence
८. धैर्यपद्धतिः - On Courage
९. दैवपद्धतिः - On Destiny
१०. कर्मपद्धतिः - On Karma

नीतिशतकम् अर्थपद्धतिः

जातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तत्राप्यधो गम्यतां
शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः सन्दह्यतां वह्निना ।
शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थोऽस्तु नः केवलं
येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥१॥

रे रे चातक! सावधानमनसा मित्र! क्षणं श्रूयताम्
अम्भोदा बहवो हि सन्ति गगने सर्वेऽपि नैतादृशाः ।
केचिद्वृष्टिभिरार्द्रयन्ति वसुधां गर्जन्ति केचिद्वृथा
यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः ॥२॥

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः
स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः
सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥३॥

दौर्मन्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात् सुतो लालनात्
विप्रोऽनध्ययनात् कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
ह्रीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रयात्
मैत्री चाप्रणयात् समृद्धिरनयात् त्यागप्रमादाद्धनम् ॥४॥

दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
यो न ददति न भुङ्क्ते तस्य तृतीयागतिर्भवति ॥५॥

परिक्षीणः कश्चित् स्पृहयति यवानां प्रसृतये
 स पश्चात्सम्पूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमाम् ।
 अतश्चानैकान्त्याद्गुरुलघुतयार्थेषु धनिनाम्
 अवस्था वस्तूनि प्रथयति च सङ्कोचयति च ॥६॥

राजन् दुधुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेनां
 तेनाद्य वत्समिव लोकममुं पुषाण ।
 तस्मिंश्च सम्यगनिशं परिपोष्यमाणे
 नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ॥७॥

सत्याऽनृता च परुषा प्रियवादिनी च
 हिंसा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या ।
 नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च
 वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥८॥

आज्ञा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानाम्
 दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च ।
 येषामेते षड्गुणा न प्रवृत्ताः
 कोऽर्थस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥९॥

यद्वात्रा निजबालपट्टलिखितम् स्तोत्रं महद्वा धनं
 तत्प्राप्नोति मरुस्थलेऽपि नितरां मेरौ ततो नाधिकम्
 तद्भीरो भव वित्तवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः
 कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥१०॥

ಅರ್ಥಪದ್ಧತಿ

1. ನಾವು ಹುಟ್ಟಿದ ಜಾತಿ ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿ; ನಮ್ಮ ಗುಣಗಳು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕೆಳಗಿಲೆಯಲಿ; ಶೀಲವು ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಿಂದ ಬಿದ್ದು ಹಾಳಾಗಲಿ; ಮನೆತನ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟು ಹೋಗಲಿ; ಶತ್ರುವಾದ ಪರಾಕ್ರಮದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಲೇ ವಜ್ರಪಾತವಾಗಲಿ; ನಮ್ಮ ಬಳಿ ಕೇವಲ ಹಣವೊಂದಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಏಕೆಂದರೆ ಅದೊಂದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಗೆ ಸಮಾನ (ನಿರುಪಯೋಗಿ).
2. ಎಲೈ ಚಾತಕಪಕ್ಷಿಯೇ, ಗೆಲೆಯಾ, ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ಇತ್ತ ಮನಸ್ಸು ಕೊಟ್ಟು ಕೇಳು-ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಮೋಡಗಳಿವೆಯೆನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅಂಥವುಗಳಲ್ಲ. ಕೆಲವು ನೀರು ಸುರಿಸಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಒದ್ದೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸುಮ್ಮನೆ ಗುಡುಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕಂಡ ಕಂಡವರ ಮುಂದೆ ದೀನನಾಗಿ ಬೇಡುವ ಮಾತನ್ನಾಡಬೇಡ.
3. ಯಾವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಣವಿದೆಯೋ ಅವನು ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ವಿದ್ವಾಂಸನು; ಅವನು ಶಾಸ್ತ್ರ ಬಲ್ಲವನು; ಗುಣಗ್ರಾಹಿಯು; ಅವನೇ ಮಾತುಗಾರನು ಮತ್ತು ಸುಂದರನು (ಎಂದು ಜನ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ). ಏಕೆಂದರೆ, ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳು ಬಂಗಾರ (ಹಣ)ವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತವೆ.
4. ಅರಸನು ಕೆಟ್ಟ ಸಲಹೆಯಿಂದ, ಸನ್ಯಾಸಿಯು ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ, ಮಗನು ಮುದ್ದಿನಿಂದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕಲಿಯದಿರುವುದರಿಂದ, ಮನೆತನವು ಕೆಟ್ಟ ಮಗನಿಂದ, ಶೀಲವು ದುಷ್ಟರ ಸಹವಾಸದಿಂದ, ನಾಚಿಕೆಯು ಹೆಂಡದಿಂದ, ಬೇಸಾಯವು ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ, ಪ್ರೀತಿಯು ಬಹಳ ಕಾಲ ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ಗೆಲೆತನವು ಸ್ನೇಹ ತೋರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ, ವೈಭವವು ಅನೀತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ಹಣವು ವೆಚ್ಚದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುವುದರಿಂದ-ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.
5. ಹಣ ಹೋಗಲು ಮೂರೇ ಮಾರ್ಗಗಳಿವೆ : ದಾನ, ಸುಖಪಚೋಗ ಮತ್ತು ನಾಶ, ದಾನವನ್ನು ಮಾಡದೆ, ಸುಖವನ್ನೂ ಪಡೆಯದವನ ಹಣ ಮೂರನೇ ಮಾರ್ಗ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ.

6. ಧನಹೀನನಾದ ಬಡವನು ಒಂದು ಹಿಡಿ ಜವೆಗೋದಿ (ದೊಡ್ಡದೆಂದು) ಬಯಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಹಣವಂತನಾದ ಬಳಿಕ ಇಡೀ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಗೆ ಸಮಾನ ಬಗೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ (ಜವೆಗೋದಿ-ಜಗತ್ತು ಮುಂತಾದ) ವಸ್ತುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಹಣವಂತರಿಗೆ ದೊಡ್ಡದು-ಸಣ್ಣದು ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಅವರಿರುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ; ಅಥವಾ ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ.
7. ಅರಸನೇ, ಆಕಳಂತಿರುವ ಈ ಭೂಮಿಯಿಂದ ರತ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯ ಬಯಸಿದರೆ ಆಗ ನಿನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕರುವಿನಂತೆ ಕಾಪಾಡು, ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಭೂಮಿಯು ಕಲ್ಪಲತೆಯಂತೆ ವಿವಿಧ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.
8. ಅರಸನ ನಡತೆಯು ದುಷ್ಟ ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ ನಾನಾ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು : ಕೆಲ ಸಲ ಸತ್ಯ ಮಾತು, ಇನ್ನು ಕೆಲ ಬಾರಿ ಸುಳ್ಳು ನುಡಿ; ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಕಠೋರ, ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಸಿಹಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು; ಕೆಲಸಮಯ ಹಿಂಸೆ ಕೊಡುವುದು. ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕರುಣೆ ತೋರಿಸುವುದು; ಕೆಲ ಬಾರಿ ಧನದ ಲೋಭ, ಮಗುದೊಮ್ಮೆ ದಾನಶೀಲತೆ; ಮತ್ತು ನಿತ್ಯವೂ ಹಣ ವೆಚ್ಚ ಮಾಡುವುದು, ನಿತ್ಯವೂ ಬಹಳಷ್ಟು ಹಣ ಗಳಿಸುವುದು.
9. ಆಜ್ಞಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಕೀರ್ತಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪಾಲನೆ, ದಾನಶೀಲತೆ, ಸುಖೋಪ ಭೋಗ ಮತ್ತು ಗೆಲೆಯರ ರಕ್ಷಣೆ-ಈ ಆರು ಗುಣಗಳು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದರೆ ಅರಸರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು?
10. ಮನುಷ್ಯನ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಬರೆದಷ್ಟು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅದು ಸ್ವಲ್ಪೇ ಆಗಿರಲಿ, ಬಹಳಷ್ಟಾಗಿರಲಿ-ಅವನು ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಪಡೆದೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ; (ಬಂಗಾರದ) ಮೇರುಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಸಹ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪಡೆಯಲಾರನು. ಆದುದರಿಂದ ಧೈರ್ಯ ತಾಳು; ಹಣವಂತರ ಬಳಿ ದೀನನಾಗಿ ಬೇಡುವ ವ್ಯರ್ಥ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಡ. ನೋಡು-ಕೊಡವು ಬಾವಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಾಗಲಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಸುವಷ್ಟೇ ನೀರನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ.

On Wealth

1. Let caste descend to the nether world; let host of virtues sink still lower down; let character jump down from the precipice of a mountain; let nobility of family get burnt away by fire; let the thunder-bolt strike quickly against bravery, the enemy. But, only wealth be ours, without which alone, all these virtues become almost (useless) like a straw of grass.
2. O friend Chataka! Listen for a moment with an attentive mind. In the sky, there are many clouds; but all are not of that (same) kind. Some drench the earth with their showers while some roar in vain. Don't speak miserably before whomsoever you see.
3. That man who has wealth is (considered to be) born in a noble family, learned, well-informed and an appreciator of virtues; he alone is a speaker and is charming. (Thus), all merits resort to gold (wealth).
4. A king perishes by wicked counsel, an ascetic by attachment (to worldly pleasures), a son by fondling, a Brahmin by not studying (scriptures), a family by a bad son, character by serving the wicked, modesty by drinking (wine), husbandry by lack of supervision, love by resorting to (continuous) travel, friendship by not showing love, prosperity by immoral acts and wealth by faulty spending.

5. There are only three courses for wealth (of exhausting itself); namely, charity, enjoyment and destruction. The wealth of the person who neither gives (in charity) nor enjoys, takes the third course (destruction).
6. An impoverished person desires for a handful of barley (considering it to be too much). Thereafter, the same person becoming full (of wealth) considers the whole earth to be equal to a straw. Hence, the wealthy do not have any fixed rule about the smallness or largeness regarding objects. Their condition magnifies or shrinks the objects (in their worth).
7. O King! If you want to extract wealth from this cow-like earth, then first nourish your subjects like a calf. When the subjects are constantly nourished properly, the earth bears various fruits like a desire-yielding creeper.
8. The royal policy, like a harlot, is of manifold forms; once truthful, at other times false; harsh as well as sweet; speaking now cruel, then merciful; once greedy of wealth, at other times, liberal; and once constantly spending and ever-gaining abundant wealth at other times.
9. What is the use of their resorting to (serving) kings if they do not secure these six merits (gains), namely, power to command, fame, protection of Brahmins, charity, enjoyment and protection of friends.

10. One secures whatever wealth, less or more, that has been written by the Creator on one's forehead, even in a desert; one does not get any more on (golden) Mount Meru. Therefore, be firm; do not act (beg) miserably before the rich with futility. Please see, a jar holds the same quantum of water from a well as well as from the ocean.

* * *

ರಘುವಂಶಮಹಾಕಾವ್ಯ-ಷಷ್ಠಃ ಸರ್ಗಃ (ಸಡ್‌ಗ್ರಹಃ)

ಪೀಠಿಕೆ

ಕಾಳಿದಾಸ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು 400)

ವರಕವಿಃ, ಕವಿಕುಲಗುರುಃ - ಎಂಬ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಶಾಶ್ವತ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಕಾಳಿದಾಸ. ಈತನ ಕಾಲ, ದೇಶ, ಜೀವಿತ ಮೊದಲಾದವು ಇಂದಿಗೂ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಅವನ ಕಾವ್ಯಗಳು ವಿಶ್ವಮನ್ನಣೆ ಪಡೆದಿವೆ. ಆತನ ಕೃತಿ 'अभिज्ञानशाकुन्तलम्' ನಾಟಕವು ಜಗತ್ತಿನ ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಭಾಷಾಂತರಗೊಂಡಿದೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುರುಷರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪವಾಡ ಕಥೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ದಂತ ಕಥೆಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಇದು ಕವಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಕವಿಯ ಕಾಲ, ದೇಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಳಿದಾಸನು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೆಂಬ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನೆಂದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನುಳ್ಳ ಅನೇಕ ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ 2ನೆಯ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಇದ್ದಿರಬಹುದು ಎಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ರವಿಕೀರ್ತಿಯ ಐಹೊಳೆ ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. 634) ಕಾಳಿದಾಸನ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 7ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಾಣನು ತನ್ನ ಕೃತಿ 'हर्षचरितम्' ನಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದ ಆಧಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಾಳಿದಾಸನು ಬಾಣಾದಿ ಕವಿಗಳಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನೆಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತ. ಹೀಗೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 1ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. 5ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಐದನೆಯ ಶತಮಾನದವನು ಕಾಳಿದಾಸ ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಉಜ್ಜಯಿನಿಯನ್ನು ಆತನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅವನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ

ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ವರ್ಣನೆ, ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಆತನಿಗಿರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಭಿಮಾನ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಈ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆತನ ರಘುವಂಶ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸನು ಭಾರತದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಸಂಚರಿಸಿದ್ದನೆಂಬ ಊಹೆ ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಸಂಚರಿಸಿ ನಾನಾ ದೇಶ, ಗಿರಿ, ನದಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪರಿಚಯ ಪಡೆದಿದ್ದನೆಂದು ಊಹಿಸಲುಬಹುದು.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳು ಒಟ್ಟು ಏಳು. ಅವು:

೧) ರಘುವಂಶಮ್ ।	}	ಮಹಾಕಾವ್ಯ
೨) ಕುಮಾರಸಂಭವಮ್ ।		
೩) ಮೇಘದೂತಮ್ ।	}	ಖण्डಕಾವ್ಯ
೪) ಋತುಸಂಹಾರಮ್ ।		
೫) ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರಮ್ ।	}	ನಾಟಕಾನಿ
೬) ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯಮ್ ।		
೭) ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲಮ್ ।		

ಅನೇಕ ವಿಮರ್ಶಕರ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತವೆಂದು ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಯೇ ಕಂಡು ಬಂದರೂ, ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಮರ್ಶಕರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ 7 ಕೃತಿಗಳು ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಈ ಏಳು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸ ವಿರಚಿತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ಯಾಮಲಾದಂಡಕ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರ ಕಾವ್ಯಗಳೂ ಆತನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿವೆ.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕವಿಗೆ ರಸಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಶಲತೆ ಅವಿಗಲ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ರಸವನ್ನಾದರೂ ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಮೂರೂ ನಾಟಕಗಳು ಶೃಂಗಾರ ರಸ ಪ್ರಧಾನವಾದುವೇ ಆಗಿವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯ ವರ್ಣನೆ, ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಯ ನಡುವಿನ ಸಾಮರಸ್ಯದ ಅವಶ್ಯಕತೆ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆ, ಭಾರತೀಯ ಸಭ್ಯತೆ-ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು,

ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಮನೋಹರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆತನ ಕೃತಿಗಳ ಅವಲೋಕನದಿಂದ ಆತನಿಗೆ ವೇದ, ಸ್ಮೃತಿ, ಪುರಾಣ, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜನೀತಿ, ಸಂಗೀತ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಆಯುರ್ವೇದ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪರಿಚಯವಿದ್ದುದಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಆತನ ಕೃತಿಗಳು ಆನಂದ, ಆದರ್ಶಳೆರಡನ್ನೂ ನೀಡುತ್ತವೆ.

Introduction

Kalidaasa (around 400 AD)

वरकविः, कविकुलगुरुः are two of the titles bestowed on Kalidasa. He is one among the poets who composed the best works in Samskruta literature and brought everlasting fame. Even to this day, his time, place and personal life details are unsure. His poems are universally well-known. His work, 'अभिज्ञानशाकुन्तलम्' has been translated into several languages in the world.

At times, folklore surrounds famous personalities. Similar, several stories are in vogue in the case of Kalidasa too. But these do not throw any light on the poet's life. Kalidasa is said to have been in the court of King Vikramaditya. Historical record show several kings by the name Vikramaditya. But scholars opine Kalidasa may have been in the court of Chandragupta II. The Aihole rock inscription (634 A.D.) of Ravikeerthi commends Kalidasa. In the 7th c. A.D. Bana in his work, the 'हर्षचरितम्' praises Kalidasa. On the basis of a few other sources, scholars contend Kalidasa to have preceded Bana and other poets. Several polymaths propound the time of Kalidasa may have been between the 1st c B.C. to 5th c A.D. Kalidasa may have lived between the 4th c A.D. to 5th c A.D.

Savants conclude from a close scrutiny of the works of Kalidasa that Ujjain is his birthplace. His poems contain profuse detailed descriptions of Ujjain which exhibit his endearment to the place. His poems suggest pundits to formulate the above opinion. It may be conjectured that he had travelled the length and breadth of Bharata from his vivid portrayal of several cities, mountains, rivers, etc in the Raghuvamsha.

In all, there are seven works of Kalidasa

They are -

१) रघुवंशम् ।	}	महाकाव्ये
२) कुमारसम्भवम् ।		
३) मेघदूतम् ।	}	खण्डकाव्ये
४) ऋतुसंहारम् ।		
५) मालविकाग्निमित्रम् ।	}	नाटकानि
६) विक्रमोर्वशीयम् ।		
७) अभिज्ञानशाकुन्तलम् ।		

In the lists of literary works, several critics speculate that there are several other compositions of Kalidasa. But in all the lists of the critics, as the titles of above seven works are seen, everyone unanimously agree those to be works of Kalidasa. श्यामलादण्डक and innumerable other stotras and works are said to be penned under his name.

Kalidasa's works exhibit the skill of the fruition of the rasas comes to our awareness.

Which so ever rasa is taken up for depiction, that rasa is beautifully conveyed. Sringara rasa is the predominant rasa in all the three dramas of Kalidasa. The portrayal of Nature, the harmonious and indispensable relationship between man and Nature, the national feeling, the decorum and culture of Bharata-all the above are indicated in a manner pleasing to the mind. An overview of his works reveal his knowledge of Veda, Smriti, Purana, Ramayana, Mahabharata, Dharmashastra, the polity of statecraft, finearts, astrology, Ayurveda and other allied topics. His works present both bliss and ideal characters in life.

कालिदासप्रशस्तयः

- १) पुरा कवीनां गणाना प्रसङ्गे कनिष्ठिकाधिष्ठित कालिदासः।
अद्यापि तत्तुल्यकवेरभावात् अनामिका सार्थवती बभूव ॥
- २) काव्येषु नाटकं रम्यं तत्र रम्या शकुन्तला ।
तत्रापि च चतुर्थोऽङ्कः तत्र श्लोकचनुष्टयम् ॥
- ३) 'कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः' । जयदेवः
- ४) निर्गतासु नवा कस्य कालिदासस्य सूक्तिषु ।
प्रीतिर्मधुरसान्द्रासु मञ्जरीष्विव जायते ॥ बाणः
- ५) 'उपमा कालिदासस्य' ।
- ६) 'दीपशिखा कालिदासः' ।

इन्दुमती-स्वयंवरः

स तत्र मञ्चेषु मनोज्ञवेषान् सिंहासनस्थानुपचारवत्सु ।
 वैमानिकानां मरुतामपश्यदाक्रुष्टलीलान्नरलोकपालान् ॥१॥
 रतेर्गृहीतानुनयेन कामं प्रत्यर्पितस्वाङ्गमिवेश्वरेण ।
 काकुत्स्थमालोकयतां नृपाणां मनो बभूवेन्दुमतीनिराशम् ॥२॥
 वैदर्भनिर्दिष्टमसौ कुमारः क्लृप्तेन सोपानपथेन मञ्चम् ।
 शिलाविभङ्गैर्मृगराजशावस्तुङ्गं नगोत्सङ्गमिवारुरोह ॥३॥
 परार्घ्यवर्णास्तरणोपपन्नमासेदिवान् रत्नवदासनं सः ।
 भूयिष्ठमासीदुपमेयकान्तिर्मयूरपृष्ठाश्रयिणा गुहेन ॥४॥
 तासु श्रिया राजपरम्परासु प्रभाविशेषोदयदुर्निरीक्ष्यः ।
 सहस्रधात्मा व्यरुचद्विभक्तः पयोमुचां पङ्क्तिषु विद्युतेव ॥५॥
 तेषां महार्हासनसंस्थितानामुदारनेपथ्यभृतां स मध्ये ।
 रराज भूमना रघुसूनुरेव कल्पद्रुमाणामिव पारिजातः ॥६॥
 नेत्रव्रजाः पौरजनस्य तस्मिन्विहाय सर्वान्नृपतीन्निपेतुः ।
 मदोत्कटे रेचितपुष्पवृक्षा गन्धद्विपे वन्य इव द्विरेफाः ॥७॥
 अथ स्तुते वन्दिभिरन्वयज्ञैः सोमार्कवंशये नरदेवलोके ।
 संचारिते चागुरुसारयोनौ धूपे समुत्सर्पति वैजयन्तीः ॥८॥
 पुरोपकण्ठोपवनाश्रयाणां कलापिनामुद्धतनृत्यहेतौ ।
 प्रध्मातशङ्खे परितो दिगन्तांस्तूर्यस्वने मूर्च्छति मङ्गलार्थे ॥९॥
 मनुष्यवाह्यं चतुरस्रयानमध्यास्य कन्या परिवारशोभि ।
 विवेश मञ्चान्तरराजमार्गं पतिंवरा क्लृप्तविवाहवेषा ॥१०॥

तस्मिन्विधानातिशये विधातुः कन्यामये नेत्रशतैकलक्षे।

निपेतुरन्तःकरणैरिन्द्रा देहैः स्थिताः केवलमासनेषु ॥११॥

तां प्रत्यभिव्यक्तमनोरथानां महीपतीनां प्रणयाग्रदूत्यः ।

प्रवालशोभा इव पादपानां शृङ्गारचेष्टा विविधा बभूवुः ॥१२॥

ततो नृपाणां श्रुतवृत्तवंशा पुंवत्प्रगल्भा प्रतिहाररक्षा ।

प्राक्संनिकर्ष मगधेश्वरस्य नीत्वा कुमारीमवदत्सुनन्दा ॥१३॥

असौ शरण्यः शरणोन्मुखानामगाधसत्त्वो मगधप्रतिष्ठः ।

राजा प्रजारञ्जनलब्धवर्णः परंतपो नाम यथार्थनामा ॥१४॥

कामं नृपाः सन्तु सहस्रशोऽन्ये राजन्वतीमाहुरनेन भूमिम् ।

नक्षत्रताराग्रहसङ्कुलापि ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव रात्रिः ॥१५॥

जगाद चैनामयमङ्गनाथः सुराङ्गनाप्रार्थितयौवनश्रीः ।

विनीतनागः किल सूत्रकारैरैन्द्रं पदं भूमिगतोऽपि भुङ्क्ते ॥१६॥

अथाङ्गराजादवतार्य चक्षुर्याहीतिः जन्यामवदत्कुमारी ।

नासौ न काम्यो न च वेद सम्यग्द्रष्टुं न सा भिन्नरुचिर्हि लोकः ॥१७॥

अवन्तिनाथोऽयमुदग्रबाहुर्विशालवक्षास्तनुवृत्तमध्यः ।

आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यत्नोल्लिखितो विभाति ॥१८॥

तामग्रतस्तामरसान्तराभामनूपराजस्य गुणैरनूनाम् ।

विधाय सृष्टिं ललितां विधातुर्जगाद भूयः सुदतीं सुनन्दा ॥१९॥

सा शूरसेनाधिपतिं सुषेणमुद्दिश्य लोकान्तरगीतकीर्तिम् ।

आचारशुद्धोभयवंशदीपं शुद्धान्तरक्ष्या जगदे कुमारी ॥२०॥

अथाङ्गदाश्लिष्टभुजं भुजिष्या हेमाङ्गदं नाम कलिङ्गनाथम् ।
 आसेदुषीं सादितशत्रुपक्षं बालामबालेन्दुमुखीं बभाषे ॥२१॥
 अथोरगाख्यस्य पुरस्य नाथं दौवारिकी देवसरूपमेत्य ।
 इतश्चकोराक्षि विलोकयेति पूर्वानुशिष्टां निजगाद भोज्याम् ॥२२॥
 संचारिणी दीपशिखेव रात्रौ यं यं व्यतीयाय पतिंवरा सा ।
 नरेन्द्रमार्गाट्ट इव प्रपेदे विवर्णभावं स स भूमिपालः ॥२३॥
 तस्यां रघोः सूनुरुपस्थितायां वृणीत वा नेति समाकुलोऽभूत् ।
 वामेतरः संशयमस्य बाहुः केयूरबन्धोच्छ्वसितैर्नुनोद ॥२४॥
 तं प्राप्य सर्वावयवानवद्यं व्यावर्ततान्योपगमात्कुमारी ।
 न हि प्रफुल्लं सहकारमेत्य वृक्षान्तरं काङ्क्षति षट्पदाली ॥२५॥
 तस्मिन्समावेशितचित्तवृत्तिमिन्दुप्रभामिन्दुमतीमवेक्ष्य ।
 प्रचक्रमे वक्तुमनुक्रमज्ञा सविस्तरं वाक्यमिदं सुनन्दा ॥२६॥
 इक्ष्वाकुवंश्यः ककुदं नृपाणां ककुत्स्थ इत्याहितलक्षणोऽभूत् ।
 काकुत्स्थशब्दं यत उन्नतेच्छाः श्लाघ्यं दधत्युत्तरकोसलेन्द्राः ॥२७॥
 जातः कुले तस्य किलोरुकीर्तिः कुलप्रदीपो नृपतिर्दिलीपः ।
 अतिष्ठदेकोनशतक्रतुत्वे शक्राभ्यसूयाविनिवृत्तये यः ॥२८॥
 यस्मिन्महीं शासति वाणिनीनां निद्रां विहारार्धपथे गतानाम् ।
 वातोऽपि नासंसयदंशुकानि को लम्बयेदाभरणाय हस्तम् ॥२९॥
 पुत्रो रघुस्तस्य पदं प्रशास्ति महाक्रतोर्विश्वजितः प्रयोक्ता ।
 चतुर्दिगावर्जितसंभृतां यो मृत्पात्रशेषामकरोद्विभूतिम् ॥३०॥

आरूढमद्रीनुदधीन्वितीर्णं भुजंगमानां वसतिं प्रविष्टम् ।
ऊर्ध्वं गतं यस्य न चानुबन्धि यशः परिच्छेत्तुमियत्तयालम् ॥३१॥

असौ कुमारस्तमजोऽनुजातस्त्रिविष्टपस्येव पतिं जयन्तः ।
गुर्वीं धुरं यो भुवनस्य पित्रा धुर्येण दम्यः सदृशं विभर्ति ॥३२॥

कुलेन कान्त्या वयसा नवेन गुणैश्च तैस्तैर्विनयप्रधानैः ।
त्वमात्मनस्तुल्यममुं वृणीष्व रत्नं समागच्छतु काञ्चनेन ॥३३॥

ततः सुनन्दावचनावसाने लज्जां तनूकृत्य नरेन्द्रकन्या ।
दृष्ट्या प्रसादामलया कुमारं प्रत्यगृहीत्संवरणस्रजेव ॥३४॥

सा यूनि तस्मिन्नभिलाषबन्धं शशाक शालीनतया न वक्तुम् ।
रोमाञ्चलक्ष्येण स गात्रयाष्टिं भित्त्वा निराक्रामदरालकेश्याः ॥३५॥

तथागतायां परिहासपूर्वे सख्यां सखी वेत्रभृदाबभाषे ।
आर्ये ब्रजामोऽन्यत इत्यथैनां वधूरसूयाकुटिलं ददर्श ॥३६॥

सा चूर्णगौरं रघुनन्दनस्य धात्रीकराभ्यां करभोपमोरुः ।
आसञ्जयामास यथाप्रदेशं कण्ठे गुणं मूर्तमिवानुरागम् ॥३७॥

तया स्रजा मङ्गलपुष्पमय्या विशालवक्षःस्थललम्बया सः ।
अमंस्त कण्ठार्पितबाहुपाशां विदर्भराजावरजां वरेण्यः ॥३८॥

शशिनमुपगतेयं कौमुदी मेघमुक्तं
जलनिधिमनुरूपं जहनुकन्यावतीर्णा ।
इति समगुणयोगप्रीतयस्तत्र पौराः
श्रवणकटु नृपाणामेकवाक्यं विवव्रुः ॥३९॥

प्रमुदितवरपक्षमेकतस्तत्क्षितिपतिमण्डलमन्यतो वितानम् ।
उषसि सर इव प्रफुल्लपद्मं कुमुदवनप्रतिपन्ननिद्रमासीत् ॥४०॥

ರಘುವಂಶ-6ನೇ ಸರ್ಗ-ಇಂದುಮತಿ ಸ್ವಯಂವರ

1. ಅವನು (ಅಜನು) ಅಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ವೇದಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ, ಅಂದವಾದ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟ ಮತ್ತು ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ದೇವತೆಗಳ ಬೆಡಗನ್ನು ಪಡೆದ ರಾಜರುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದನು. ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಬಂದ ಅಜಕುಮಾರನಿಗೆ ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಸ್ವಯಂವರ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವ ಅನುಭವ ಕಾದಿತ್ತು. ಮಂಟಪವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ವೈಭವೋಪೇತವಾದ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಆಸನಗಳ ಮೇಲೆ ವಿರಾಜಮಾನರಾದ ರಾಜರುಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಕಂಡನು.
2. ರತಿಯ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಶಿವನಿಂದ ಮತ್ತೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಮದೇವನಂತಿರುವ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥನನ್ನು (ಅಜನನ್ನು) ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ದೊರೆಗಳ ಮನಸ್ಸು ಇಂದುಮತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರಾಶೆಯನ್ನು ತಾಳಿತು.

ಹಿಂದೆ ಕಾಮದೇವನು ಶಿವನಿಗೆ ಪಾರ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ ಮೂಡಿಸಲು ಶಿವನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಕೋಪಗೊಂಡ ಶಿವ ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಕೆಂಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಭಸ್ಮ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಅವನ ನೋವಿನಿಂದ ಗತಿಗೆಟ್ಟ ರತಿ ಶಿವನನ್ನು ಮರೆಹೊಕ್ಕಾಗ ಕಾಮದೇವನು ತನ್ನ ಪೂರ್ವದೇಹವನ್ನು ಶಿವನ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಪಡೆದಂತೆ ಕಂಡನು.
3. ಆ ರಾಜಕುಮಾರನು ವಿದರ್ಭದೇಶದ ದೊರೆಯು ತೋರಿದ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ಅಂದವಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಮೆಟ್ಟಿಲಿನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹರೆಯದ ಸಿಂಹವು ಬಂಡೆಗಳ ಖಂಡಗಳಿಂದ ಎತ್ತರವಾದ ಪರ್ವತದ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಏರುವಂತೆ ಏರಿದನು. ವೇದಿಕೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನೇರಿ ಹೊರಟ ಅಜಮಹಾರಾಜ ತಾರುಣ್ಯ ಮೂಡುತ್ತಿರುವ ಮೃಗರಾಜನು ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೇರುವಂತೆ ಏರಿದನು. ಈ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ಅಜಕುಮಾರನ ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ನಿಲುವು ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

4. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಬಣ್ಣದ ಹಾಸುಗಳನ್ನು ಹರಡಿದ್ದ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಏರಿದ ಅವನು ನವಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಆರೂಢನಾದ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನನ್ನು ತುಂಬ ಹೋಲುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದನು.

ಅಪೂರ್ವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಅಜನು ವಿದರ್ಭರಾಜನು ತೋರಿಸಿದ ಆಸನವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದಾಗ ಗುಹನು ತನ್ನ ವಾಹನವಾದ ನವಿಲಿನ ಬೆನ್ನನ್ನೇರಿದಾಗ ಅವನ ಹಿಂದೆ ನಾನಾ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಗರಿಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುವಂತೆ ಬೆಳಗಿದನು.

5. ಮಿಂಚು ಬೆಳಗಿದಾಗ (ಅದರ ಬೆಳಕು) ಮೋಡಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹರಡುವಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸ್ವರೂಪವೂ ಆ ರಾಜರುಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಬಗೆಯಾಗಿ ಹಬ್ಬಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕಣ್ಣು ಕೋರೈಸುವಂತೆ ಬೆಳಗಿತು. ಮಿಂಚು ಬೆಳಗಿದಾಗ ಕೂಡಲೆ ಅದರ ಬೆಳಕು ಎಲ್ಲಾ ಮೋಡಗಳ ಮೇಲೂ ಹಬ್ಬುವಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿದ್ದ ರಾಜರುಗಳ ಕಾಂತಿಯು ರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊರಸೂಸುತ್ತಿತ್ತು.

6. ಅತ್ಯಮೂಲವಾದ ಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಮತ್ತು ಉಜ್ವಲವಾದ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಅವರ ನಡುವೆ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳ ನಡುವೆ ಪಾರಿಜಾತದಂತೆ, ರಘುವಿನ ಮಗನೊಬ್ಬನೇ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಶೋಭಿಸಿದನು.

ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಪೀಠಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದರೆ ಅಥವಾ ಜಗಜಗಿಸುವ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟರೆ ಮಾತ್ರ ತೇಜಸ್ಸು ಕಾಣಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೂ ಅಜನಿಗೂ ಅಂತರವನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸನು ಸುಂದರವಾಗಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಕಾಂತಿಯೆಲ್ಲ ಎರವಲು ಪಡೆದದ್ದು ಆದರೆ ಅಜನ ಕಾಂತಿಯಾದರೋ ತಾನಾಗಿಯೇ ಹೊರಪಡುತ್ತಿತ್ತು.

7. ಹೂ ಬಿಟ್ಟ ಮರಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಕೊಬ್ಬಿ ಮದಜಲವನ್ನು ಹರಿಸುವ ವನದ ಸುಗಂಧದಾನೆಯತ್ತ ಹಾರುವ ದುಂಬಿಗಳಂತೆ (ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ) ಪುರಜನರ ಕಣ್ಣಿನ ಸಾಲುಗಳು ಎಲ್ಲಾ ದೊರೆಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಅವನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದವು.

ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣನ್ನೂ ಸೆಳೆಯುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಜಕುಮಾರನು ಆಗಮಿಸುತ್ತಲೇ ಇತರ ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹಿಂತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲಾ ಪುರಜನರೂ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಅವನತ್ತ ನೋಡಿದರು.

8. ಅನಂತರ ವಂಶದ (ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು) ಬಲ್ಲ ಬಂದಿಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ದೊರೆಗಳ ಸಮೂಹವು ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಸುತ್ತಲೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಅಗುರುವಿನಿಂದ (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ) ಹೊರಟ ಧೂಪವು ಬಾವುಟಗಳನ್ನೂ ದಾಟಿ ಹೋಗಿರುವಾಗ. ಸ್ವಯಂವರದ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದ ದೊರೆಗಳ ಪರಾಕುಗಳು ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಧೂಪ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಮೇಲೇರುತ್ತಿತ್ತು.

ಆರ್ಯಾವರ್ತದಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ದೊರೆಗಳೆಲ್ಲ ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದ ವಂಶ ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳವರು. ನಾರಾಯಣನ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಜನಿಸಿದ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮರೀಚ, ಮರೀಚನಿಂದ ಕಶ್ಯಪ ಜನಿಸಿದರು. ಅವನ ಮಗ ಸೂರ್ಯ, ಅವನ ಮಗ ಮನು, ಅವನೇ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಮೊದಲ ದೊರೆ. ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ, ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು ಆಳಿದ. ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಮಗಳು ಇಳೆಯನ್ನು ಚಂದ್ರ ಲಗ್ನವಾದ. ಇಳೆಯಿಂದ ಪುರೂರವ ಜನಿಸಿದ. ಅವನೇ ಚಂದ್ರವಂಶದ ಮೊದಲ ರಾಜ.

9. ಊರ ಸಮೀಪದ ಉಪವನಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದ ನವಿಲುಗಳನ್ನು ಮೈ ಮರೆತು ಕುಣಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ, ಶಂಖಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ವಾದ್ಯಘೋಷವು ಸುತ್ತಲೂ ದಿಗಂತವನ್ನು ಹಬ್ಬಿರಲು. ಮೇಘಧ್ವನಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಶಂಖಧ್ವನಿ ಮೊಳಗಿದಾಗ ಊರ ಹೊರಗಿನ ನವಿಲುಗಳು ಆನಂದದಿಂದ ಗರಿಗೆದರಿ ಕುಣಿದವು. ಇಂದುಮತಿಯು ಸ್ವಯಂವರ ಮಂಟಪವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಸೂಚನೆಗಾಗಿ ಮಂಗಳಕರವಾದ ವಾದ್ಯಘೋಷ ಸುತ್ತಲೂ ಮೊಳಗಿತು.
10. ಪತಿಯನ್ನು ಆರಿಸಲು ಹೊರಟ ಆ ಕನ್ಯೆ (ಇಂದುಮತಿ) ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಉಡುಪನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸೇವಕರು ಹೊತ್ತ ಮತ್ತು ಪರಿಜನರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವೇದಿಕೆಗಳ ನಡುವೆ (ನಿರ್ಮಿಸಿದ) ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಳು. ರಾಜಮಾರ್ಗವೆಂದರೆ ಸಿಂಹಾಸನಗಳಿದ್ದ ವೇದಿಕೆಗಳ ನಡುವೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ಅಗಲವಾದ ದಾರಿ.
11. ನೂರಾರು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಸೆಳೆದ ಕನ್ಯೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನ ವಿಶೇಷ ಸೃಷ್ಟಿಯೆನಿಸಿದ ಅವಳ ಕಡೆ ದೊರೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ

ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರಷ್ಟೆ.

ಇಂದುಮತಿಯು ಸಭೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅವಳ ಅಪೂರ್ವ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆರಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ನೂರಾರು ದೊರೆಗಳ ಹೃದಯಗಳು ತಲ್ಲಣಿಸಿದವು. ಆದರೆ, ಸಭ್ಯತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಕುಳಿತಲ್ಲೇ ಇದ್ದರು. ದೊರೆಗಳ ಕಾತರವನ್ನೂ ಆದರೆ ಅವರ ಅಸಹಾಯಕತೆಯನ್ನೂ ಕವಿಯು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

12. ಅವಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಮಗಿರುವ ಆಶೆಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿದ ರಾಜರುಗಳ ಪ್ರಣಯದ ಮೊದಲ ದೂತಿಯರಂತೆ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು, ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮೂಡುವ ಚಿಗುರುಗಳ ಸೌಂದರ್ಯದಂತೆ ಉಂಟಾದವು.

ಈ ಪ್ರಣಯಚೇಷ್ಟೆಗಳೆಲ್ಲ 'ಅನುಭಾವ'ವೆಂದು ಮಲ್ಲಿನಾಥನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
 चेष्टा शब्देन तदनुभावविशेषा उच्यन्ते । ಚಾರಿತ್ರವರ್ಧನ ಮತ್ತು ವೇಮಾದ್ರಿ ಇಬ್ಬರೂ ರುದ್ರಟನ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

13. ಅನಂತರ ದೊರೆಗಳ ಜೀವನವನ್ನೂ ವಂಶವನ್ನೂ ಬಲ್ಲ, ಗಂಡಸಿನಂತೆ ಚತುರಳಾದ ಸುನಂದೆಯೆಂಬ ದ್ವಾರಪಾಲಿಕೆಯು ಕನ್ಯೆಯನ್ನು (ಇಂದುಮತಿ) ಮೊದಲು ಮಗಧೇಶ್ವರನ ಬಳಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ನುಡಿದಳು.
14. ಈ ರಾಜನು ಶರಣ ಬೇಡಿ ಬಂದವರಿಗೆ ಶರಣ ನೀಡುತ್ತಾ ಎಣೆಯಿಲ್ಲದ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಮಗಧದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಚಕ್ಷಣನೆನಿಸಿ ಪರಂತದ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇದ್ದಾನೆ.
15. ಇತರ ದೊರೆಗಳು ಸಾವಿರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರಬಹುದು. (ಆದರೆ) ಭೂಮಿಯು ಇವನಿಂದ ಉತ್ತಮ ಆಡಳಿತ ಪಡೆದದ್ದಾಗಿದೆ. ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಧಾರಣ ಜ್ಯೋತಿಗಳಿಂದಲೂ ಗ್ರಹಗಳಿಂದಲೂ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ರಾತ್ರಿಯೂ ಚಂದ್ರನಿಂದಲೇ ಬೆಳಕನ್ನು ಹೊಂದುವುದಲ್ಲವೇ?
16. ಅವಳಿಗೆ (ಸುನಂದೆಯು) ಹೇಳಿದಳು. ಸ್ವರ್ಗಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಬೇಡುವ ಯೌವನದ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ (ಗಜ) ಶಾಸ್ತ್ರ ರಚಿಸಿದವರಿಂದ ಆನೆಗಳನ್ನು

ಪಳಗಿಸಿಕೊಂಡ ಈ ಅಂಗ ದೇಶದ ದೊರೆಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಇಂದ್ರನ ಪದವಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಗಂಗಾ ಮತ್ತು ಕೌಶಿಕೀಕಚ್ಚ ನದಿಗಳ ನಡುವೆ ಅಂಗದೇಶ. ಇದರ ರಾಜಧಾನಿ ಚಂಪಾ ಅಥವಾ ಅಂಗಪುರೀ. ಹ್ಯೂ-ಎನ್‌ತ್ಸಾಂಗನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ನಗರ ಗಂಗಾ ನದಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ 24 ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜನರಲ್ ಕನ್ನಿಂಗ್‌ಹ್ಯಾಂರವರು ಭಾಗಲ್ಪುರದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 24 ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಚಂಪಾಪುರ, ಚಂಪಾನಗರಗಳೆಂಬ ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಈ ನಗರ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಊಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಗಲ್ಪುರದ ಬಳಿ ಈ ನಗರ ಇತ್ತೆಂಬ ವಿಷಯ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ.

17. ಅನಂತರ ಕನ್ಯೆಯಾದ ಇಂದುಮತಿಯು ಅಂಗರಾಜನಿಂದ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಸಖಿಗೆ (ಸುನಂದೆಗೆ) 'ಹೋಗು' ಎಂದಳು. ಅವನು ಇಷ್ಟಪಡಲು ಅಯೋಗ್ಯನೆಂದಲ್ಲ. ಅವಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡಲು ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. (ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ) ಜನಗಳ ಅಭಿರುಚಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಲ್ಲವೆ.
18. ನೀಳ್ಕೋಳಿನ, ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ, ತೆಳುವಾದ ದುಂಡನೆಯ ನಡುವುಳ್ಳ ಇವನು ಅವಂತಿ ದೇಶದ ದೊರೆ; ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ತಿರುಗುಚಕ್ರದ ಮೇಲೇರಿಸಿ ಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತೊಡಗಿ) ಕೆತ್ತಿದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಆವಂತೀ ನರ್ಮದಾ ನದಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬಿದ್ದ ರಾಜ್ಯ. ಇದರ ರಾಜಧಾನಿ ಉಜ್ಜಯಿನೀ. ಮಹಾಭಾರತದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ರಾಜ್ಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ನರ್ಮದಾ ನದಿಯವರೆಗೂ ಮತ್ತು ಬಹುಶಃ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮಾಹೀ ನದಿಯವರೆಗೂ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ಅವಂತೀ ಪವಿತ್ರವಾದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

19. ಪದ್ಮದೊಳಗಣ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಶೋಭಿಸುವ, ಗುಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಸುಂದರವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಧುರ ನಿರ್ಮಾಣವೆನಿಸಿದ ಇಂದುಮತಿಯನ್ನು ಸುನಂದೆಯು ಅನೂಪ ರಾಜನ ಬಳಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಹೇಳಿದಳು.

ಸುದತ್ತಿ-ಶೋಭನಾ ದಂತಾ ಯಸ್ಯಾ: ಸಾ, 'ಸುದತ್ತೀ' ಮತ್ತು 'ಸುದಂತೀ' ಎಂದು ಎರಡು ರೂಪಗಳುಂಟು. ವಯೋಧರ್ಮಕೃನು-ಗುಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು ಸುದತ್ತಿ ಸುಂದರವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು.

20. ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೀರ್ತಿಯು ಹಾಡಲ್ಪಡುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ (ತನ್ನ ತಾಯಿ ಹಾಗೂ ತಂದೆಯರ) ಎರಡು ಕುಲಗಳನ್ನೂ ಬೆಳಗಿಸುವ ಶೂರಸೇನ ರಾಜ್ಯದ ದೊರೆಯಾದ ಸುಷೇಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಅಂತಃಪುರ ಪಾಲಿಕೆಯು ಕನ್ಯೆಯಾದ ಇಂದುಮತಿಗೆ ಹೇಳಿದಳು.
21. ಅನಂತರ ಭುಜಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟ ತೋಳುಗಳನ್ನುಳ್ಳ, ಶತ್ರುವರ್ಗವನ್ನೇ ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ ಹೇಮಾಂಗದನೆಂಬ ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ದೊರೆಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದ ಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಆ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಆ ಸೇವಕಿಯು ಹೇಳಿದಳು.
22. ಆಮೇಲೆ ದ್ವಾರಪಾಲಿಕೆಯಾದ ಸುನಂದೆಯು ದೇವತೆಯಂತೆ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಸರ್ಪದ ಹೆಸರಿನ ನಗರದ ಒಡೆಯನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು 'ಎಲೆ ಚಕೋರಾಕ್ಷಿ, ಇತ್ತ ನೋಡು' ಎಂದು ಮೊದಲು ಭೋಜವಂಶದ ರಾಜಕುಮಾರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ (ಅನಂತರ) ಹೇಳಿದಳು.

ನಾಗಪುರ ಎಂಬ ಈ ನಗರ ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮದ್ರಾಸಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 160 ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ ನಾಗಪಟ್ಟಣದವೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

23. ಪತಿಯನ್ನು ವರಿಸಹೊರಟ ಆಕೆ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವ ಪಂಜಿನ ಉರಿಯಂತೆ, ಯಾರು ಯಾರನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋದಳೋ ಆಯಾ ದೊರೆ, ರಾಜಮಾರ್ಗದ ಮಹಲಿನಂತೆ, ಮಂಕಾಗಿ ಉಳಿದನು.

ಚಲಿಸುವ ದೀವಟಿಗೆಗಳಂತೆ (ಸञ्चारिणी दीपशिखा) ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಹಿಡಿದು ಚಲಿಸುವ ದೀವಟಿಗೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ: मञ्जा: क्रोशन्ति ಮಂಚಗಳು ಅಳುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ಮಕ್ಕಳು ಅಳುತ್ತವೆ. ಎನ್ನುವಂತೆ (ಚಾರಿತ್ರ). ರಾಜಕುಮಾರರು ಎತ್ತರವಾದ ವೇದಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮಂಡಿಸಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕವಿ ಎತ್ತರವಾದ ಮನೆಗಳಿಗೆ

ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಂದುಮತಿ ಅವರ ಬಳಿ ಸಾರಿದಾಗ ಅವರ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನೇ ವರಿಸಬಹುದೆಂಬ ಆಸೆ ಮೂಡಿ ಅವು ಕಾಂತಿಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಅವಳು ಮುಂದೆ ಹೋದಂತೆಲ್ಲ ಅವರು ಮಂಕಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾರಾಜ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಈ ಸುಂದರ ಉಪಮಾನಕ್ಕೆ ಮಾರು ಹೋಗಿ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗೆ 'ದೀಪಶಿಖಾ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನೇ ನೀಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

24. ಅವಳು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ರಘುವಿನ ಮಗನು (ಅಜನು) 'ನನ್ನನ್ನು ವರಿಸಿಯಾಳೆ, ಇಲ್ಲವೆ ಎಂದು ಆತಂಕಪಟ್ಟನು. ಅವರ ಬಲತೋಳು ತೋಳ್ಬಂದಿಯ ಬಳಿ ಅದುರುವುದರಿಂದ ಅವನ ಸಂಶಯವನ್ನು ದೂರಮಾಡಿತು.

ಸಂಶಯ ತುನೋದ 'ಸಂಶಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿತು'. ಕಾಳೀದಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಅವರ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಗಂಡಸರ ಬಲದೊಳು ಅದುರುವುದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು, ಅಂತಹ ನಂಬಿಕೆಗಳಲ್ಲೊಂದು.

25. ಆ ಕನ್ಯೆಯು ಅವಯವಗಳೆಲ್ಲ ದೋಷರಹಿತವಾಗಿರುವ ಅವನ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ಇತರ ದೊರೆಗಳ ಬಳಿ ಹೋಗುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಳು. ದುಂಬಿಗಳ ಸಮೂಹವು ಹೂ ಬಿಟ್ಟ ಮಾವಿನ ಮರವನ್ನು ಸೇರಿ ಬೇರೆಯ ಮರದ ಬಳಿ ಹೋಗಲೊಲ್ಲದಷ್ಟೆ.

ಸಹಕಾರ: ಸುಗಂಧಪೂರ್ಣವಾದ ಒಂದು ಚಾತಿಯ ಮಾವು.

26. ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯ ಇಂದುಮತಿಯು ಅವನಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಕ್ರಮವನ್ನು ಅರಿತು ನುಡಿಯಬಲ್ಲ ಸುನಂದೆಯು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದಳು.

ಅಜಹಮಾರನ ಬಳಿ ಬಂದಕೂಡಲೆ ಇಂದುಮತಿಗೆ ಅವನೇ ತನ್ನ ಇನಿಯನಾಗಲು ಯೋಗ್ಯನೆನಿಸಿತು. ಅವಳ ಮುಖ ಕಳೆದುಂಬಿತು.

27. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. ದೊರೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಕಕುತ್ಸ್ಥನೆಂಬ ದೊರೆಯಿದ್ದನು. ಹೆಚ್ಚುಯಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಉತ್ತರಕೋಸಲದ ದೊರೆಗಳು ಅವನ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಗಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ರಾಜರ್ಷಿಯ ಮಗನಾದ ಶಶಾದ ಅಥವಾ ವಿಕುಕ್ಷಿಯ ಮಗ ಕಕುತ್ಸ್ಥ, ಒಮ್ಮೆ ದೇವತೆಗಳು, ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವಾಗ ಈತನ ಒತ್ತಾಸೆಯನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಈತ ಇಂದ್ರ ತನಗೆ ವಾಹನವಾದರೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವೆನೆಂದ. ಇಂದ್ರ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ವೃಷಭರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಲಾಗಿ ಈತನು ಆ ವೃಷಭದ ಹಿಣಿಲ (ಕಕುತ್) ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿದ. ಅಂದಿನಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಕಕುತ್ಸ್ಥ, ಇಂದ್ರ ವಾಹನನೆಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಬಂದವು. ಪುರುಂಜಯನೆಂಬುದು ಇವನ ಹೆಸರು (ಪುರಾಣನಾಮಚೂಡಾಮಣಿ, ಪುಟ.49).

28. ವಿಶಾಲವಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಗಳಿಸಿದ, ವಂಶಕ್ಕೆ ದೀಪದಂತಿರುವ ದಿಲೀಪನೆಂಬ ದೊರೆಯು ಅವನ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದನಷ್ಟೆ. ಅವನು ಇಂದ್ರನ ಅಸೂಯೆಯನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನೂರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿ ಯಾಗ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು.

ನೂರು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ದಿಲೀಪ ನೂರು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದನು. ನೂರು ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ಇಂದ್ರ 'ಶತಕತು'.

29. ಅವನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳುತ್ತಿರುವಾಗ ವಿಹಾರಸ್ಥಾನದ ಅರ್ಧಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ನಿದ್ರೆಹೋದ ಮತ್ತರಾದ ಅಂಗನೆಯರ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಗಾಳಿಯೂ ಸಹ ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು (ಅವುಗಳನ್ನು) ಅಪಹರಿಸಲು ಯಾರು ಕೈ ಚಾಚುವರು?

30. ವಿಶ್ವಜಿತೆಂಬ ಮಹಾಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೇವಲ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯಾಗಿ ಉಳಿಸಿಕೊಡ ಅವನ ಮಗ ರಘುವು (ತಂದೆಯ) ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

मृत्पात्रशेषां-विश्वजिह्वं यथागदल्लि तानु गलिसिद सवसुसुवन्नू
दानमाडि रफु दरिद्रनागिबिडिदु.

31. ಪರ್ವತಗಳನ್ನೇರಿದ, ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕ, ಸರ್ಪಗಳ ನೆಲೆಯನ್ನೂ
(ಪಾತಾಳ ಲೋಕ) ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ, ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ, ವ್ಯಾಪಕವಾದ,
ಇವನ ಯಶಸ್ಸು ಇಷ್ಟೆಂದು ಅಳಿಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ.
32. ಈ ಅಜಕುಮಾರನು ಸ್ವರ್ಗದೊಡೆಯನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜನಿಸಿದ
ಜಯಂತನಂತೆ ಆ (ರಘುವಿಗೆ) ಜನಿಸಿದವನು. ಇವನು ಭಾರವಾದ
ಭೂಮಿಯ ನೊಗದ ಭಾರವನ್ನು ತಂದೆಗೆ ಸಮನಾಗಿ ಹೊತ್ತು ಹರೆಯದ
(ಶಿಕ್ಷಣದ) ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ.
33. ವಂಶದಲ್ಲಿ, ಕಾಂತಿಯಲ್ಲಿ, ಯುವಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ವಿನಯದಿಂದ ತುಂಬಿದ
ಆಯಾ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಸಮಾನನಾದ ಇವನನ್ನು ವರಿಸು, ರತ್ನವು
ಚಿನ್ನದೊಡನೆ ಬೆರೆಯಲಿ.

ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं श्रुतम् ।

तयोर्विवाहो मैत्री च नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥ (ಹೇಮಾದ್ರಿ).

‘ಹಣದಲ್ಲಿ ಓದಿನಲ್ಲಿ, ಸಮಾನವಾದವರೊಡನೆ ವಿವಾಹವಾಗಲಿ
ಸ್ನೇಹವಾಗಲಿ ಉಚಿತ ಎಂದೂ ಉತ್ತಮರೂ, ಅಧಮರೂ ಮೈತ್ರಿ,
ವಿವಾಹಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹೇಮಾದ್ರಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಈ ಪದ್ಯ ಮೇಲಿನ
ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

34. ಅನಂತರ ಸುನಂದೆಯ ಮಾತು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಆ ರಾಜಕುಮಾರಿಯು
ತನ್ನ ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯ ಕಾರಣ ನಿರ್ಮಲವಾದ
ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, (ಆ ದೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ) ಸ್ವಯಂವರದ ಮಾಲೆಯಿಂದಲೋ
ಎಂಬಂತೆ, ಆ ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಳು.

‘ಸ್ವಯಂವರ’ಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ತಾನಾಗಿಯೇ ವರಿಸಲು ಹೊರಟ ಆ ಕನ್ಯೆ
ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ಸರಿಸಿ ಅವನತ್ತ ನೋಡಿದಳು. ಅವಳ
ನೋಟವೇ ಅವನಿಗೆ ಮಾಲೆಯನ್ನು ತೊಡಿಸಿದಂತಿತ್ತು.

35. ಆ ಯುವಕನಲ್ಲಿ ಮನಸೋತ ವಿಷಯವನ್ನು ಅವಳು ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಗುಂಗುರು ಕೂದಲಿನ (ಸುಂದರಿಯಾದ) ಇಂದುಮತಿಯ ಪ್ರೇಮವು ರೋಮಾಂಚದಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗಿ ಅವಳ ತೆಳುವಾದ ದೇಹದಿಂದ ಹೊಮ್ಮಿ ಬಂದಿತು.
36. ಬೆತ್ತ ಹಿಡಿದ ಸಹಚರಿಯ ತನ್ನ ಸಖಿಯು ಹಾಗಾದನ್ನು ಕಂಡು, 'ಆರ್ಯೆ, ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೋಗೋಣವೆ?' ಎಂದು ತಮಾಷೆಗೆ ಹೇಳಿದಳು. ಆಗ ಆ ವಧುವು ಕೋಪದಿಂದ ಹುಬ್ಬೇರಿಸಿ ನೋಡಿದಳು.
37. ಆ ಸುಂದರಿಯು (ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಂತೆ ಮಾಂಸಲವಾದ ತೊಡೆಗಳುಳ್ಳವಳು) ತನ್ನ ಅನುರಾಗವೇ ರೂಪ ತಳೆದಂತಿದ್ದ ಮಂಗಳಚೂರ್ಣದಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಹಾರವನಗಿ ತನ್ನ ದಾದಿಯಾದ ಸುನಂದೆಯ ಕೈಯಿಂದ ರಘುನಂದನನ (ಅಜನ) ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಸರಿಯಾ. ತೊಡಿಸಿದಳು.
38. ವರಿಸಲು ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ ಅವನು ಮಂಗಳ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿದ್ದ ಆ ಹಾರದಿಂದ ವಿದರ್ಭರಾಜನ ತಂಗಿಯೇ ತನ್ನ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿದನು.
39. ಅಲ್ಲಿ (ಸ್ವಯಂವರ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ) ಸಮಾನ ಗುಣವುಳ್ಳವರ (ವಧೂವರರ) ಸಮಾಗಮದಿಂದ ಪ್ರೀತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು 'ಈಕೆ ಮೇಘದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ಸೇರಿದ ಬೆಳದಿಂಗಳು', 'ಗಂಗೆಯು ಅನುರೂಪವಾದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಂತೆ ಸೇರಿದಳು' ಎಂದು ಇತರ ದೊರೆಗಳಿಗೆ ಕಿವಿಗೆ ಕಹಿಯಾದರೂ ಒಕ್ಕೂರಲಿನಿಂದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರು.
40. ಒಂದೆಡೆ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ವರನ ಕಡೆಯವರು, ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಶೂನ್ಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯ ರಾಜರ ಸಮೂಹ; ಬೆಳಗಿನಲ್ಲಿ ಸರೋವರದ ಒಂದು ಕಡೆ ತಾವರೆಗಳು ಅರಳಿರಲಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಕುಮುದ ಪುಷ್ಪಗಳು ಬಾಡಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು.

Raghuvamsha-6th Canto-Indumati Swayamvara

1. There, seated on thrones (raised) on ornamented daises, and arrayed in pleasing costumes, he saw the lords of men who appeared to have taken on the graces of Gods in their celestial cars.
2. The kings no longer hoped to win Indumati, as they saw Aja who seemed the God of Love, restored to his original form by Siva, who had yielded to Rati's prayers.
3. By a well-arranged stairway he mounted to the dais that the King of Vidharbha assigned to him, as ascends to lion's whelp over rocky ledges to gain a mighty mountain summit.
4. Then as he sat down on a jewelled throne spread with rich-hued tapestry, he very much resembled Karttikeya in his splendor, when the latter mounts his peacock.
5. And Beauty diffusing her own self among those serried kings in a thousand ways shone like lighting among rows of clouds-a dazzling luster which perplexed men's eyes.
6. And Raghu's son alone shone by his lustre amid those (kings) who were seated non gorgeous thrones, and were attired in splendid robes, as shines the Parijata amongst Heaven's trees.
7. The eyes of the citizens citizens forsook all other kings and rested on him; so leaving the flower-trees, the black bees swarm to a wild

scent-elephant, whose temples are burst with ichor.

8. Now when the assembled monarchs, whose (royal) lineage was drawn from the Sun and the Moon, were glorified by bards acquainted with their genealogy, and the fumes of incense of the costliest aloes were spread all round and had curled up above the banners.
9. And when the sounds of auspicious musical instruments including the blare of conchs floated all round to the ends of the quarters, so that the peacocks in the groves on the confines of the city started dancing wildly.
10. Borne on a four-square litter by men, and shining amid her retinue, came the maiden clad in her wedding-vesture, and passed down the broad path between the rows of daises.
11. That perfect workmanship of the creator-that maiden the cynosure of a hundred eyes, drew to herself the hearts of the kings who with their bodies alone kept to their seats.
12. And those kings, whose passion for her was clearly betrayed, showed their love by various arts-the first envoys of their love-like the beautiful sprouts of trees (showing the advent of spring-time).
13. Then Sunanda, the porters, who had the boldness of a male and had studied the careers and pedigrees of kings, first led the maiden to where the Lord of Magadha sat, and spoke to her.

14. 'Here is Parantapa, who well deserves the name, who rules in Magadha, a refuge of those that seek his protection, and who possesses great courage-a king whose prosperity is derived from his subject's satisfaction.
15. Let there be thousand others who are kings; yet through him is the earth spoken of as ruled by king; the night, though crowded by stars and constellations and planets, yet derives her light from the moon alone.
16. And to her she spoke, 'Here is Anga's Lord, whose youthful beauty is such that the heavenly nymphs have wooed him; his elephants, they say, are trained by masters who wrote about elephants, so that even on earth, he enjoys Indra's position.
17. 'Go forward' said the royal maid to her mother's friend (Sunanda), turning away her eyes from Anga's Lord; not that he was not lovable nor did he lack the power to appreciate (merits); but people have different tastes.
18. 'This is Avanti's Lord, long-armed, broad-chested, thin and round of waist, who looks like the Sun, that was put on the revolving (whet-stone) wheel by Visvakarman and with effort polished.
19. Sunanda then led her before Anupa's lord, this lovely piece of the Creator's art, eminent for her virtues, fair as the interior of a lotus, and

having fine teeth; and once more she addressed her (thus).

20. Then the maid who kept guard in the King's inner apartments spoke to her about Sushena, Lord of Shurasena, whose fame is sung in the heavens-he who is the light of both the families (of his father and mother) that are pure by their holy conduct.
21. Then as the fair maid, her face gleaming like the full moon, advanced to the King of Kalinga, Hemangada by name, the destroyer of his foes, whose arms were clasped with armlets, the attendant maid spoke to her.
22. Next, the door-keeper passed on to the Lord of the city, known by a serpent's name, a king of God-like appearance, and after calling her attention with the words 'Look here, O Chakora-eyed' she thus addressed this princess of Bhoja.
23. Now as the (maid), who was seeking her husband, passed by each (suitor) King, that same turned pale, like a wayside tower which sinks in gloom as the moving lamp-flame passes it by at night.
24. And when she stood before Raghu's son, he was filled with restlessness lest she should not elect him; but his right arm, throbbing in that part where the armband clasps it, dispelled his fear.

25. Coming to him whom she found flawless in all his limbs, the maiden stopped from going to any other prince; a swarm of bees would not pass on to another tree, when it has once found the mango in full flower.
26. Then Sunanda, versed in the art of properly presenting an account, perceiving that Indumati who was bright as the moon, had set all her heart on him, started to give in detail the following account.
27. In Ikshvaku's line, Kakutstha was born, a King among Kings, who was eminent for his virtues; from him the high solued lords of Uttara Kosala derive their proud title 'Kakutstha'.
28. In his line sprang Dilipa, of wide renown, the radiant lamp of the race, who, to calm the jealousy of Indra stopped short when wanting one to complete (the full tale of) a hundred sacrifices.
29. While he was ruler of the earth, even the very breeze dared not disturb the skirts of drunken women who sank to sleep on the road when half-way they had strayed to the place of enjoyment; far less dared any one to extend his hand for theft.
30. His son Raghu now rules his dominions who (late) performed the vishvajit sacrifice, and reduced his wealth gathered up from earth's four quarters and increased, to the residue of an earthen vessel.

31. His renown cannot be measured; it has scaled the mountains, crossed the seas, passed into the nether world, the place of serpents, has risen to Heaven, and is growing without cessation.
32. This prince Aja was born to him, as ayanta was born to the Lord of Heaven; and with his sire he bears the heavy yoke of governing the world, as a bull-calf might share a yoke with one who is accustomed to the task.
33. Choose him, thy peer in lineage, beauty, youth, and in all virtues of which modesty is the chief; ah, let the gem be set in gold.
34. Then as Sunanda ceased, the royal maid dropped some of her coyness and accepted him by her glance bright with pure joy, as by the wedding-wreath that marks a bride's self-choice.
35. Modesty restrained her tongue from speaking of her ardent love for the young (prince); but it broke through the slender form of that curly-haired damsel and became manifest under the guise of her standing on their end.
36. Finding her friend in that state, her companion, the door-keeper, chaffing her said 'Gracious Lady, now pass we to others!; whereupon the bride looked askance at her in anger.

37. That fair one then caused the wedding-wreath, red-gleaming with the auspicious powder, to be properly laid on the neck of Raghu's son, by the hands of her nurse, as if it was the very embodiment of her love (for him).
38. With that wreath of auspicious flowers hanging on his wide chest, that excellent (prince) felt as though he was clasped round the neck by the delicate arms of the younger sister of Vidarbha's Lord.
39. 'Here is moon-light won back by the cloud-free Moon! Jahnu's daughter unites with her fit mate, the (wide) ocean!' Loud thus the citizens cried in one unanimous shout, harsh to the ears of the kings-the citizens who joyed to find these of equal virtues now fitly joined together.
40. That circle of Kings, with the bridegroom's party beaming in joy on one side, and the rest sunk in gloom on the other side, presented the appearance of a lake at drawn where the day-lotuses fully expand in one part, while the lotuses that open to the moon are sealed up in another part.

* * *

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ-ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯ:- ಆತ್ಮಸಂಯಮಯೋಗ: (ಸತ್ಯಗ್ರಹ:)

ಪೀಠಿಕೆ

ಭಗವದ್ಗೀತೆ - “ಪೂಜ್ಯ ಭಗವಂತನ ಹಾಡು” ಅಥವಾ ಸರಳವಾಗಿ ‘ಗೀತಾ’ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಪವಿತ್ರ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥವು ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ದರ್ಶನಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭಾರತೀಯರ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥವಾದ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಒಟ್ಟು 700 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ‘ಗೀತೋಪನಿಷತ್’ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸಮಸ್ತ ವೇದವೇದಾಂತಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ‘ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರ’ ಅಥವಾ ‘ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಉಪನಿಷದ್’ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪಠ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಜ್ಞಾನ’ ‘ಕರ್ಮ’ ಮತ್ತು ‘ಭಕ್ತಿ’ ಎಂಬ ಮೂರು ಸಾಧನಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನೊಂದಿಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಧಾರವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದನ್ನು ‘ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ’ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಮಹಾಭಾರತದ ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದ 25ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ 42ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗೆ ಒಟ್ಟು 18 ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಗೀತೆಯು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಋಷಿಮುನಿಗಳ ದಿವ್ಯದರ್ಶನದಿಂದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ವೇದವ್ಯಾಸರೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಮಹಾಭಾರತದ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪಾಂಡವರು ಮತ್ತು ಕೌರವರು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ‘ಗೀತೆ’ಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಯುದ್ಧವು ದ್ವಾಪರ-ಯುಗದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ 18ನೇ ಫೆಬ್ರವರಿ 3102 ರಂದು ಅರ್ಜುನನ ಮೊಮ್ಮಗ ಪರೀಕ್ಷಿತನು ಕೌರವರ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಏರಿದಾಗ

ಕಲಿಯುಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು ಎಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ದುಃಖ ಮತ್ತು ಭ್ರಮೆಯ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ವೈದಿಕ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನು. ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಆಚರಣೆಗೆ ತಂದರೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮಾನವನು ಉದ್ಧಾರವಾಗುತ್ತಾನೆ. ದೇವರ ಉಪಾಸನೆ, ಲೋಕ ಜೀವನ, ಆತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ಚಿಂತನೆ ಇವು ಪರಸ್ಪರ ಪೂರಕವಾಗಿ ಸೇರಿ ಉತ್ತಮ ಜೀವನ ನಡೆಸುವಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಮಗ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

Bhagavad-Gita – “Song of the Blessed Lord” or simply known as ‘Gita’ is a sacred Hindu scripture considered among the most important texts in the history of literature and philosophy. It comprises 700 verses and is a part of Mahabharata. Bhagavadgita is also called ‘Gitopanishat’, implying its having the status of an Upanishat. The very essence of Vedanta [Upanishat] is summarised here, so it is also called ‘Mokshashastra’ or ‘upanishat of the upanishats’. In this text the three means ‘Jnana’ ‘Karma’ and ‘Bhakti’ are recognised as a basis to enjoin oneself with the Supreme. Hence it is also called by the name ‘Yoga Shastra’.

The Bhagavadgita occurs in the Bhishmaparva of the Mahabharata and comprises 18 chapters from the 25th to 42nd chapter. The authorship of Mahabharata is traditionally ascribed to illuminated sage Vedavyasa, so called as he is the compiler of all Vedas. The scene of the delivery of ‘Gita’ by Sri Krishna to Arjuna is laid on the battlefield of Kurukshetra where the Pandavas and the Kauravas had assembled their armies for war.

According to tradition the battle was fought at the end of the Dvapara-yuga. The Kaliyuga is believed to have started on 18th February 3102 BC when Parikshit, grandson of Arjuna ascended the throne of the Kauravas. Lord Krishna imparted Vedic dharma to Arjuna who had sunk into the sea of sorrow and delusion with the idea that the Dharma would surely propagate if it is accepted and put it into practice by people who are endowed with an abundance of good qualities. The worship of God, the life of the world, and thinking about the nature of the soul complement each other and have an important place in leading a good life. Lord Krishna has shown in the Bhagavad Gita that they should be collected in a comprehensive manner.

श्रीमद्भगवद्गीता
षष्ठोऽध्यायः (सङ्ग्रहः)
आत्मसंयमयोगः

ऊद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
 आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥१॥

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।
 शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥२॥

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ।
 साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥३॥

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।
 एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥४॥

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।
 नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥५॥

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः ।
 उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥६॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।
 संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥७॥

प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ।
 मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥८॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।
 शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥९॥
 नात्यश्रतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्चतः ।
 न चाति स्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥१०॥
 युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
 युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥११॥
 यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता ।
 योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥१२॥
 आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।
 सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥१३॥
 चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम् ।
 तस्याहं निर्ग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥१४॥
 श्रीभगवानुवाच
 असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।
 अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥१५॥

ಭಗವದ್ಗೀತೆ 6ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ-ಆತ್ಮಸಂಯಮಯೋಗ

1. ತನ್ನಿಂದಲೇ ತನ್ನನ್ನು ಸಂಸಾರ ಸಾಗರದಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಮತ್ತು ತನ್ನನ್ನು ಅಧೋಗತಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಮನುಷ್ಯನು ತನಗೆ ತಾನೇ ಮಿತ್ರನೂ ಮತ್ತು ತನಗೆ ತಾನೇ ಶತ್ರು ಆಗಿದ್ದಾನೆ.
2. ಶೀತ-ಉಷ್ಣ-ಸುಖ-ದುಃಖ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಹಾಗೂ ಮಾನ-ಅಪಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಃಕರಣದ ವೃತ್ತಿಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಾಂತವಾಗಿ, ಆತ್ಮನನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಪುರುಷನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಘನ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಸ್ಥಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಅವನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲದೆ ಬೇರೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.
3. ಸಹೃದಯರು, ಮಿತ್ರರು, ವೈರಿಗಳು, ಉದಾಸೀನರು, ಮಧ್ಯಸ್ಥರು, ದ್ವೇಷಪಾತ್ರರು, ಬಂಧುಗಳು, ಸಜ್ಜನರು ಮತ್ತು ಪಾಪಿ ಇವರೆಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಭಾವವುಳ್ಳವನು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾನೆ.
4. ಮನಸ್ಸು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಿತ ಶರೀರವನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ, ಆಶಾರಹಿತ ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡದ ಯೋಗಿಯು ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿ, ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಆತ್ಮನನ್ನು ನಿರಂತರ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಬೇಕು.
5. ಶುದ್ಧವಾದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ದರ್ಭೆ, ಮೃಗಚರ್ಮ ಮತ್ತು ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಾಸಿ, ಬಹಳ ಎತ್ತರವಲ್ಲದ ಹಾಗೂ ಬಹಳ ತಗ್ಗಿಲ್ಲದ ತನ್ನ ಆಸನವನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ.
6. ಆ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಚಿತ್ತ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಏಕಾಗ್ರಗೊಳಿಸಿ, ಅಂತಃಕರಣದ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕು.
7. ಶರೀರ, ತಲೆ ಮತ್ತು ಕತ್ತನ್ನು ನೇರವಾಗಿ, ಅಚಲವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಮೂಗಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಬೇರೆ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ನೋಡದೆ.

8. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ವ್ರತದಲ್ಲಿ ಇರುವ, ಭಯರಹಿತ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಾಂತವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ, ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಯೋಗಿಯು ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಡೆದುಕೊಂಡು, ಚಿತ್ತವನ್ನು ನನ್ನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿ, ನನ್ನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಬೇಕು.
9. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಯೋಗಿಯು ಹೀಗೆ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಮೇಶ್ವರ ಸ್ವರೂಪನಾದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ತೊಡಗಿಸಿ, ನನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾನಂದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಾದ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವನು.
10. ಎಲೈ ಅರ್ಜುನ! ಹೆಚ್ಚು ತಿನ್ನುವವನಿಗೆ, ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದವನಿಗೆ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುವವನಿಗೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಎಂದೂ ನಿದ್ರೆಯೇ ಮಾಡದವನಿಗೂ ಈ ಯೋಗವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.
11. ದುಃಖಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಈ ಯೋಗವು ಯಥಾಯೋಗ್ಯ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರ ಮಾಡುವವನಿಗೆ, ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಥಾಯೋಗ್ಯ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನಿಗೆ ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆ, ಎಚ್ಚರ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವವನಿಗೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.
12. ಗಾಳಿ ಬೀಸದ ಜಾಗದಲ್ಲಿನ ದೀಪಶಿಖೆಯು ಅಲುಗಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಉಪಮೆಯನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತನ್ಮಯನಾದ ಯೋಗಿಯು ಗೆದ್ದಿರುವ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.
13. ಎಲೈ ಅರ್ಜುನ! ತನ್ನಂತೆಯೇ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವ ಮತ್ತು ಸುಖ ಅಥವಾ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಸಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವ ಯೋಗಿಯು ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ.
14. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾ! ಈ ಮನಸ್ಸು ಬಹಳ ಚಂಚಲ, ಮಧಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು, ತುಂಬಾ ದೃಢ ಮತ್ತು ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಇದನ್ನು ವಶದಲ್ಲಿಡುವುದು ವಾಯುವನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿದಿಡುವಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ದುಷ್ಕರವೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ.
15. ಶ್ರೀಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದನು-ಎಲೈ ಮಹಾಬಾಹು! ಮನಸ್ಸು ಚಂಚಲ ಮತ್ತು ವಶವಾಗಲು ಅತಿ ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ, ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕುಂತೀಪುತ್ರನೇ! ಅದು ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ವಶವಾಗುತ್ತದೆ.

Bhagavadgita 6th Chapter

Atmasamyama Yoga

1. One should lift oneself by one's own efforts and should not degrade oneself; for one's own self is one's friend, and one's own self is one's enemy.
2. The Supreme Spirit is rooted in the knowledge of the self-controlled man whose mind is perfectly serene in the midst of pairs of opposites, such as cold and heat, joy and sorrow, and honour and ignominy.
3. He who looks upon well-wishers and neutrals as well as mediators, friends and foes, relatives and objects of hatred, the virtuous and the sinful with the same eye, stands supreme.
4. Living in seclusion all by himself, the yogi who has controlled his mind and body, and is free from desires and void of possessions, should constantly engage his mind in meditation.
5. Having firmly placed his seat in a spot which is free from dirt and other impurities with the sacred Kusha grass, a deerskin and a cloth spread thereon one below another (Kusha below, deerskin in the middle and cloth uppermost), neither very high nor very low.
6. And occupying that seat, concentrating the mind the controlling the functions of the mind and senses, he should practice Yoga for self-purification.

7. Holding the trunk, head and neck straight and steady, remaining firm and fixing the gaze on the tip of his nose, without looking in other directions.
8. Firm in the vow of complete chastity and fearless, keeping himself perfectly calm and with the mind held in restraint and fixed on Me, the vigilant Yogi should sit absorbed in Me.
9. Thus constantly applying his mind to Me, the Yogi of disciplined mind attains the everlasting peace, consisting of supreme bliss, which abides in Me.
10. Arjuna, this yoga is neither for him who overeats, nor for him who observes a complete fast; it is neither for him who is given to too much sleep, nor even for him who is ceaselessly aware.
11. Yoga, which rids one of woe, is accomplished only by him who is regulated in diet and recreation, regulated in performing actions, and regulated in sleep and wakefulness.
12. As a light does not flicker in a windless place, such is stated to be the picture of the disciplined mind of the Yogi practicing meditation on God.
13. Arjuna, he who looks on all as one, on the analogy of his own self, and looks upon the joy and sorrow of all with a similar eye, such a Yogi is deemed the highest of all.

14. For, Krishna, the mind is very unsteady, turbulent, tenacious and powerful; therefore, I consider it as difficult to control as the wind.
15. Sri Bhagavan said : The mind is restless no doubt, and difficult to curb, Arjuna; but it can be brought under control by repeated practice (of meditation) and by the exercise of dispassion, O son of Kunti.

* * *

ಭಾಗ-2

ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಕಾವ್ಯ

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಕಾವ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿಶಾಲವಾದ ಅರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. 'ಕವೇಃ ಕರ್ಮ ಕಾವ್ಯಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಕವಿ ಬರೆದದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಕಾವ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧ. ಕೇಳಿ ಅಥವಾ ಓದಿ ಮಾತ್ರ ಆನಂದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ 'ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕೇಳುವುದು ಅಥವಾ ಓದುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ನೋಡಿ ಕೂಡ ಆನಂದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಎರಡನೆಯ ಭೇದವು 'ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ'. ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಗದ್ಯ, ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂಪೂಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧಗಳುಂಟು. ವೃತ್ತಬಂಧೋಜ್ಜಿತಂ ಗದ್ಯಮ್-ಅಂದರೆ ಅಕ್ಷರ ಪಾದ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಛಂದೋನಿಯಮವಿಲ್ಲದ ರಚನೆಯು ಗದ್ಯ. ಪದ್ಯಂ ತತ್ರ ಚತುಷ್ಟದಮ್-ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ರಚನೆಯು ಪದ್ಯ. ಗದ್ಯ-ಪದ್ಯಗಳೆರಡೂ ಹಿತ-ಮಿತವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರವೇ ಚಂಪೂ- ಗದ್ಯಪದ್ಯಮಯೀ ಕಾಚಿತ್ ಚಂಪೂರಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ. ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ರೂಪಕ ಮತ್ತು ಉಪರೂಪಕಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಭೇದಗಳಿವೆ.

ಪದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ಖಂಡಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಕಗಳೆಂದು ಪುನಃ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು. ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವುದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ. ಇದರ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಖಂಡಕಾವ್ಯ. ಬಿಡಿ ಪದ್ಯವು ಮುಕ್ತಕ. ಅನೇಕ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೇ ಆದಿಕವಿ, ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವೇ ಆದಿಕಾವ್ಯ

ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಿದ 'ಕವಿ'ಪದದ ವಿವರಣೆಗೆ ಭಾಜನರಾದವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಸ್ಥಾನ ಮಹರ್ಷಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಯಾವ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ನಾರದಾದಿಮುನಿಗಳ ಉಪದೇಶದಿಂದಲೂ ಸ್ವತಃ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ

ಕಂಡುಕೊಂಡರೋ, ಅದೇ ಶ್ರೀರಾಮನ ಜೀವನತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ವೇದವೇದ್ಯೇ ಪರೇ ಪುಂಸಿ ಜಾತೇ ದಶರಥಾತ್ಮಜೇ |

ವೇದಃ ಪ್ರಾಚೀತಸಾದಾಸೀತ್ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ರಾಮಾಯಣಾತ್ಮನಾ’ ||

ಎಂದರೆ, ‘ವೇದವೇದ್ಯನಾದ ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನು ದಶರಥಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರಲು, ವಾಲ್ಮೀಕಿಮುನಿಗಳಿಂದ ವೇದವು ರಾಮಾಯಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿತು’ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಆದಿಕವಿವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಮತ್ತು ಆದಿಕಾವ್ಯ ರಾಮಾಯಣದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ. ಜನ್ಮ-ವ್ಯಾಧಿ-ಜರಾ-ವಿಪತ್ತಿ-ಮರಣಾದಿ ಅನೇಕ ತೊಂದರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿಸಿ ಸಹೃದಯಿಯಾದ ಓದುಗನನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ ಆದಿಕಾವ್ಯವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ.

ಅಂತೆಯೇ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಮಹಾಭಾರತ ಪಂಚಮವೇದವೆಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಯಯದ ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಾದ ಕವಿಕುಲಗುರು-ಮಹರ್ಷಿ-ಕಾಳಿದಾಸನ ರಘುವಂಶ ಮತ್ತು ಕುಮಾರಸಂಭವ, ಭಾರವಿಯ ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ, ಮಾಘಮಹಾಕವಿಯ ಶಿಶುಪಾಲವಧ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿಯ ನೈಷಧಚರಿತ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೃತಿಗಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಆಲಂಕಾರಿಕರೂ ಇದರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನಮಗೆ ಇಂದು ದೊರಕುತ್ತಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಪ್ರಖ್ಯಾತಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪ ವರ್ಣನೆಗಳು ಮಾತ್ರ. ಏಕೆಂದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಯಸುವವರು ಶ್ರೀ ಟಿ.ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲ-ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರ ಮಹಾಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಬಹುದು.

ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ :

ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣ-ಕಾರನಾದ ವಿಶ್ವನಾಥನು ಮೊದಲಿಗನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈತನು ತಿಳಿಸಿರುವ ಲಕ್ಷಣವು ಹೆಚ್ಚು ಸಮರ್ಪಕ ಅಥವಾ ಸ್ವಸಂಪೂರ್ಣ-ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

सर्गबन्धो महाकाव्यं तत्रैको नायकः सुरः ।
 सद्वंशः क्षत्रियो वापि धीरोदात्तगुणान्वितः ॥
 एकवंशभवा भूपाः कुलजा बहवोऽपि वा ।
 शृङ्गारवीरशान्तानामेकोऽङ्गीरस इष्यते ॥
 अङ्गानि सर्वेऽपि रसाः सर्वे नाटकसन्धयः ।
 इतिहासोद्भवं वृत्तमन्यद्वा सज्जनाश्रयम् ॥
 चत्वारस्तस्य वर्गाः स्युस्तेष्वेकं च फलं भवेत् ।
 आदौ नमस्क्रियाऽशीर्वा वस्तुनिर्देश एव वा ॥
 क्वचिन्निन्दा खलादीनां सतां च गुणकीर्तनम् ।
 एकवृत्तमयैः पद्यैरवसानेऽन्यवृत्तकैः ॥
 नातिस्वल्पा नातिदीर्घा सर्गा अष्टाधिका इह ।
 नानावृत्तमयः कापि सर्गः कश्चन दृश्यते ॥
 सर्गान्ते भाविसर्गस्य कथायाः सूचनं भवेत् ।
 सन्ध्यासूर्येन्दुरजनीप्रदोषध्वान्तवासराः ॥
 प्रातर्मध्याह्नमृगयाशैलर्तुवनसागराः ।
 सम्भोगविप्रलम्भौ च मुनिस्वर्गपुराध्वराः ॥
 रणप्रयाणोपयममन्त्रपुत्रोदयादयः ।
 वर्णनीया यथायोगं साङ्गोपाङ्गा अमी इह ॥
 कवेर्वृत्तस्य वा नाम्ना नायकस्येतरस्य वा ।
 नामास्य सर्गोपादेयकथया सर्गनाम तु ॥

1. **ಸರ್ಗ** - ಸರ್ಗಬದ್ಧವಾದುದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ.
2. **ನಾಯಕ** - ಅದರಲ್ಲಿ ಧೀರೋದಾತ್ತ ಗುಣಾನ್ವಿತನಾದ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯೋ ಅಥವಾ ಸದ್ವಂಶಪ್ರಸೂತನೋ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೋ ನಾಯಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ಕುಲ ಪ್ರಸೂತರಾಗಿದ್ದು, ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅನೇಕ ರಾಜರೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ನಾಯಕರಾಗಿರುವುದುಂಟು. ಉದಾ:ರಘುವಂಶ.
3. **ರಸ** - ಶೃಂಗಾರ, ವೀರ ಮತ್ತು ಶಾಂತರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಾನರಸಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರಸಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ನಾಟಕ ಸಂಧಿಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ.
4. **ಕಥಾವಸ್ತು** - ಇದರ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಇತರ ಸತ್ಪುರುಷರನ್ನು ಕುರಿತದ್ದಾಗಿರಬಹುದು.
5. **ಚತುರ್ವರ್ಗ** - ಇದರಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವರ್ಗಗಳೂ ಬಂದಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಫಲವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
6. **ಮಂಗಳ** - ಆದಿಯಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರ, ಆಶೀರ್ವಚನ, ವಸ್ತುನಿರ್ದೇಶ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇರುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟರ ನಿಂದೆ ಮತ್ತು ಸಜ್ಜನರ ಗುಣಕೀರ್ತನೆ ಇರುತ್ತವೆ.
7. **ವೃತ್ತ** - ಪ್ರತಿ ಸರ್ಗವು ಏಕವಿಧವಾದ ವೃತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ ವೃತ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ನಾನಾ ವೃತ್ತಮಯವಾದ (ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ) ಒಂದು ಸರ್ಗವೂ ಇರಬಹುದು.
8. **ಶ್ಲೋಕಸಂಖ್ಯೆ** - ಅತಿಸಂಕ್ಷೇಪವೂ ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ ಆಗಿರದ, ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಟಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು.
9. **ಭವಿಷ್ಯವಿಷಯಸೂಚನೆ** - ಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಸರ್ಗದ ಕಥೆಯ (ವಿಷಯದ) ಸೂಚನೆಯಿರಬೇಕು.

10. **ವರ್ಣನೆ** - ಸಂಧ್ಯೆ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ರಜನಿ, ಪ್ರದೋಷ, ಕತ್ತಲೆ, ಹಗಲು, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ, ಬೇಟೆ, ಬೆಟ್ಟ, ಋತುಗಳು, ವನ, ಸಾಗರ, ಸಂಭೋಗ ಶೃಂಗಾರ, ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರ, ಮುನಿ, ಸ್ವರ್ಗ, ಪುರ, ಮಾರ್ಗ, ಯುದ್ಧ, ಪ್ರಯಾಣ, ವಿವಾಹ, ಮಂತ್ರ, ಪುತ್ರೋದಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು.
11. **ಕಾವ್ಯನಾಮ** - ಕವಿ, ಇತಿವೃತ್ತ, ನಾಯಕ ಅಥವಾ ಇತರ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದರ ಹೆಸರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿಡಬೇಕು.
12. **ಸರ್ಗನಾಮ** - ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಉಪಾದೇಯವಾದ ಕಥೆಯಿಂದ ಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿಡಬೇಕು. ಉದಾ: ಕುಮಾರಸಂಭವದ ಮೂರನೇ ಸರ್ಗಕ್ಕೆ "ಮದನದಾಹ" ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು

1. **ರಘುವಂಶವಾ** : ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪಂಚಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ರಘುವಂಶವು ಸೂರ್ಯವಂಶದ ರಾಜರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆ. 19 ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ 1654 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ 29 ರಾಜರ ಚರಿತ್ರವರ್ಣನೆಯುಳ್ಳ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವೊಂದು ವರ್ಣನೆಯೂ ಪುನರುಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಎಳೆಯಲ್ಲಿ ಪೋಷಿಸಿದ ವಿವಿಧಮಣಿಗಳಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ದಿವ್ಯಹಾರವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಶೈಲಿ ಲಲಿತ, ಭಾಷೆ ಸುಲಭ, ವರ್ಣನೆಗಳು ಮನೋಹರ. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಥಮಾಭ್ಯಾಸಿಗಳು ಮೊದಲು ರಘುವಂಶವನ್ನು ಓದುವ ಪರಿಪಾಠ ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನ.

ಕವಿತಾಕಾಮಿನೀವಿಲಾಸ, ಕವಿಕುಲಗುರು ಎಂಬ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಕಾಳಿದಾಸನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ಅನರ್ಘ್ಯಕೃತಿರತ್ನ ಈ ರಘುವಂಶ. ಅವನಿಗೆ ಇಡೀ ಭರತಖಂಡದ ಸಮಗ್ರವಾದ ಪರಿಚಯವಿತ್ತೆಂದು ಈ ಕೃತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಚೇತೋಹಾರಿಯಾದ ಉಪಮೆಗಳನ್ನು ನೇಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಅಗ್ರಗಣ್ಯ. ರಘುವಂಶದ ಮೊದಲನೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ರಘುವಂಶದ ರಾಜರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕವಿಯು ಮಾಡುತ್ತಾ ರಾಜಧರ್ಮದ

ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಜಾಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ರಾಜರ ಮತ್ತು ಪ್ರಜೆಗಳ ಮಧುರಬಾಂಧವ್ಯದ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ರಘುವಂಶವು ಮಹಾಕವಿಕಾಳಿದಾಸನ ಅನರ್ಘ್ಯಕೃತಿರತ್ನ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಇದರ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ತರವಾದುದು. ಭಾರತೀಯ ಆದರ್ಶಗಳನ್ನು, ಉಜ್ವಲಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ದೊರೆಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನು ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ರಘುವಂಶಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 33 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಜೀವಿನೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನಾದ ಮಲ್ಲಿನಾಥನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಅವನು ಹೀಗೆ ಸಾರಿದ್ದಾನೆ.

ಕಾಲಿದಾಸಗಿರಾಂ ಸಾರಂ ಕಾಲಿದಾಸಃ ಸರಸ್ವತೀ |

ಚತುರ್ಮುಖೋಽಥವಾ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿದುಃ ನಾನ್ಯೆ ತು ಮಾದೃಶಾಃ ||

ಕಾಳಿದಾಸನ ಶೈಲಿಯನ್ನು 'ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಾಕ' ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2. ಕುಮಾರಸಂಭವಮ್ : ಇದು ಕಾಳಿದಾಸನ ಮತ್ತೊಂದು ಕೃತಿ. ಹದಿನೇಳು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ (ಹದಿನೇಳು ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಕೇವಲ ಏಳು ಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಂದೂ, ಮಿಕ್ಕಸರ್ಗಗಳು ಅವನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ) ಈ ಕೃತಿಯ ಕಥಾವಸ್ತು ಅಧರ್ಮದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಜಯವೇ ಆಗಿದೆ. ತಾರಕಾಸುರನಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು 'ಶಿವಪಾರ್ವತಿಯರಿಗೆ ಜನಸುವ ಪುತ್ರನಿಂದ ತಾರಕಾಸುರನ ವಧೆಯಾಗುತ್ತದೆಂಬ' ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಮನ್ಮಥನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶಿವನ ತಪೋಭಂಗದ ಪ್ರಯತ್ನ, ಶಿವನಿಂದ ಮನ್ಮಥನ ದಹನ, ಪಾರ್ವತಿಯ ತಪಸ್ಸು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿವೇಷದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಶಿವನು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು, ಶಿವಪಾರ್ವತಿಯರ ವಿವಾಹ, ಕುಮಾರಜನನ ಮತ್ತು ತಾರಕಾಸುರವಧೆ - ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ ಈ ಕಾವ್ಯ.

ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರವೇ ಪ್ರಧಾನ ರಸ. ಕರುಣ ಮತ್ತು ವೀರರಸಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕುಮಾರಸಂಭವದಲ್ಲಿನ ವರ್ಣನೆಗಳು ಕಾಳಿದಾಸನಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಸर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवेशितेन ।

सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नादेकस्थसौन्दर्यदिदृक्षयेव ॥

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಚ್ಚಾರಿಣಿ ಪಲ್ಲವಿನಿ ಲತೇವ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ವರ್ಣನೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಪುಮಾನಿತ್ಯನಾಸ್ಥೈಷಾ ವೃತ್ತं हि महितं सताम् ಮತ್ತು ಶರೀರಮಾद्यं खलु धर्मसाधनम् ಎಂಬ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಾತುಗಳು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಭೌಮಿಕವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ 37 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿರುವುದು ಈ ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿದೆ.

3. ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯಮ್ : ಭಾರವಿಯ ಏಕೈಕ ಅನರ್ಘ್ಯಕೃತಿರತ್ನ ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯ. ಇವನ ಮರಿಮಗನೇ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಕವಿಯಾದ ದಂಡಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ 18 ಸರ್ಗಗಳಿವೆ. ಇದರ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಮಹಾಭಾರತದ ವನಪರ್ವಾಧಾರಿತವಾಗಿದೆ. ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಜುನನು ಶಿವನೊಡನೆ ಸೆಣೆಸಿದ ಪ್ರಸಂಗವು ಇದರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ರಾಜನೀತಿ, ಹಿಮಾಲಯದ ವರ್ಣನೆ, ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರ ಜಲವಿಹಾರ, ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ, ಚಂದ್ರೋದಯ, ಶರದೃತುವಿನ ವರ್ಣನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಚೇತೋಹಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಮೂಕನೆಂಬ ದಾನವ ಕಾಡುಹಂದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಶಿವನು ಕಿರಾತವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಬರುವುದು ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರ ಬಾಣಗಳೂ ಹಂದಿಗೆ ತಾಗಲು, ಹಂದಿಯು ಮೃತವಾಗಲು, ಶಿವ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನರಲ್ಲಿ 'ತನ್ನ ಬಾಣದಿಂದಲೇ ಹಂದಿಯು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬ ವಾದವು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಅವರಿಬ್ಬರ ಪರಸ್ಪರ ಸೆಣೆಸಾಟ, ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವನು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು ಇದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಕಥೆ.

सहसा विदधीत न क्रियाम्, हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः
 ಮುಂತಾದ ಮಾತುಗಳು ಸುಭಾಷಿತಗಳಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ರಮಣೀಯವಾಗಿವೆ.
 ಅಲ್ಲದೇ ಹದಿನೈದನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಚಿತ್ರಬಂಧಗಳೂ ಏಕಾಕ್ಷರಿಗಳೂ,
 ದ್ವಕ್ಷರಿಗಳೂ, ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ್ಯಗಳೂ, ಎಡದಿಂದ ಬಲಕ್ಕೂ,
 ಬಲದಿಂದ ಎಡಕ್ಕೂ ಓದ ಬಹುದಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಇವನ
 ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿವೆ. ಉದಾ-

न नोननुन्नो नुन्नोनो नाना नानानना ननु ।
 नुन्नोऽनुन्नो ननुन्नेनो नानेना नुन्ननुन्ननुत् ॥

ಇವನ ವರ್ಣನಾಚಾತುರ್ಯ, ಆಲೋಚನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಇವನಿಗೆ
 ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಾ ಭಾರವಿಗಿರಿಸಿ, ವಿಮರ್ದವ್ಯಕ್ತಸೌರಭ್ಯಾ ಭಾರತೀ ಭಾರವೇ ಕವಿಃ ಮತ್ತು
 ಭಾರವೇರರ್ಥಗೌರವಮ್ ಎಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಓದಿ
 ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಸಹಾಯವು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ
 ಕಾವ್ಯ ವಿಮರ್ಶಕರು ಇವನ ಶೈಲಿಯನ್ನು 'ನಾರಿಕೇಲಪಾಕ'ವೆಂದು
 ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

4. ಶಿಶುಪಾಲವಧವಾ- ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಕರ್ತೃ ಮಾರ್ಘ.
 ಉಪಮೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನೂ, ಅರ್ಥಗೌರವದಲ್ಲಿ
 ಭಾರವಿಯನ್ನೂ, ಪದಲಾಲಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ದಂಡಿಯನ್ನೂ ಹೋಲುವ ಇವನ
 ವರ್ಣನಾಚಾತುರ್ಯ ಇವನಿಗೆ 'ಮಾಘೇ ಸಂತಿ ತ್ರಯೋ ಗುಣಾಃ' ಎಂಬ
 ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ,

तावत् भारवेर्भाति यावन्माघस्य नोदयः ।
 उदिते तु पुनर्माघे भारवेर्भा रवेरिव ॥

ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯು ಭಾರವಿಗಿಂತಲೂ ಮಾರ್ಘನನ್ನು ಸಮರ್ಥಕವಿಯೆಂದು
 ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಷ್ಟತ್ತು ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಶುಪಾಲವಧೆಯು ಮಾರ್ಘಕವಿಯ
 ಏಕೈಕ ಕೃತಿ. ಮಹಾಭಾರತದ ಸಭಾಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ
 ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ ಈ ಕಾವ್ಯ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಪೂಜೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ

ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾದಾಗ ಚೇದಿರಾಜ್ಯದ ರಾಜನಾದ ಶಿಶುಪಾಲನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಹತನಾಗುವ ಕಥೆಯೇ ಇದಾಗಿದೆ. ಇವನ ಪದ ಸಂಪತ್ತಷ್ಟಿತ್ತೆಂದರೆ ನವಸರ್ಗಗತೇ ಮಾಘೇ ನವಶಬ್ದೋ ನ ವಿद्यತೇ ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ ಇವನ ಕಾವ್ಯ.

5. ನೈಷಧೀಯಚರಿತಮ್ : ನೈಷಧಂ ವಿಧ್ವದೌಷಧಮ್ ಎಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು ನೈಷಧಕಾವ್ಯವು ವಿದ್ವಜ್ಜನಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ನ್ಯಾಯ-ಮೀಮಾಂಸ-ಜೋತಿಷ್ಯ -ವ್ಯಾಕರಣಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿಕೊಂಡವರೇ ಇದನ್ನು ಓದಿ ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹರಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಇದನ್ನು ಓದಿದವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. 22 ಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದವನು ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದ ಮಹಾರಾಜನಾದ ಜಯಚಂದ್ರನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಹರ್ಷಕವಿ. ಯೋಗಿಯೊಬ್ಬನಿಂದ 'ಚಿಂತಾಮಣಿ' ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಕಲವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿದ ಹರ್ಷಕವಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವನು ವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿ, ನವಶಾಸಕಚರಿತ, ಅರ್ಣವವರ್ಣನಮ್ ಮತ್ತು ಶಿವಭಕ್ತಿಸಿದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಈ ನೈಷಧ ಕಾವ್ಯವು 60ರಿಂದ 120 ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈಗ ನಮಗೆ ಲಭ್ಯವಿರುವುದು ಕೇವಲ 22 ಸರ್ಗಗಳು ಮಾತ್ರ. ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಷಧದ ರಾಜನಾದ ನಳ ಮತ್ತು ವಿದರ್ಭದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾದ ದಮಯಂತಿಯ ಪ್ರೇಮ, ಹಂಸದ ಮೂಲಕ ಅವರಿಬ್ಬರ ಸಂದೇಶ, ದಮಯಂತಿಯ ಸ್ವಯಂವರದ ಘೋಷಣೆ, ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಆಗಮನ, ಪಂಚನಳರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಳನನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಿಕೆ, ನಳದಮಯಂತಿಯರ ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ನಳನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲಿಯ ಪ್ರವೇಶ- ಇವುಗಳು 22 ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. उदिते नैषधे काव्ये क्व माघः क्व च भारविः ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಭಾರವಿ ಮತ್ತು ಮಾಘಕವಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೀಹರ್ಷಕವಿಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ.

Sanskrita-Padyakavya

In the classical Sanskrit language, the word kaavya is used in a very wide sense. Etymologically, it is said 'कवेः कर्म काव्यम्' Kaavya-s are of two types: Those that are read and enjoyed as they are recited or read is the first type and called श्रव्यकाव्य Shravayakaavya-(lit. the kaavya that is heard). The second one is the one which is perceived/seen, (enjoyed with the eyes and the ears). दृश्यकाव्यम् (Drushyakaavya), wherein the entire poem is enacted(dramas) नाटकानि. Drushyakaavya-s are further broadly categorised into Rupaka रूपक and Uparupaka उपरूपक | The shravayakaavya-s are again of three types-Gadya-prose, Padya-poetry and Champu-an admixture of both verse and prose. In the prose form of a composition, there is no restriction on the number of lines. However, poetry lays down rules on the number of letters in each line and states that four lines of equal length shall form a poem.

Padyakaavya-s are again classified as Mahakaavya (generally translated as epic-poem), Khandakaavya and Mukataka. Mahakavya-s are generally lengthy works. Khandakaavya-s are smaller in size. Still smaller poems of about 3 to 4 stanzas or a single poem complete in itself, is called a Mukataka. मुक्तक Subhashita-s can be classified as Mukataka.

When we look into the annals of history in the light of the definition of the Kavi (as laid down by Acharya Shankara), Maharshi Valmiki is second to none. Deep-rooted in penance, he saw the effulgent Primordial Paramatma, praised by sages like Narada and the incarnation of that (Paramatma, who is praised to be in the form of Light) Light as Sri Rama and chose to compose the exploits of the divine being Rama, in his work Srimad Ramayana.

A verse extols this work by saying, “When the Primordial Purusha incarnated as Son of Dasharatha, the Vedas through the (literary) work of Valmiki, assumed the form of Ramayana”.

वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।

वेदः प्राचेतसादासीत् साक्षात् रामायणात्मना ॥

This is praise enough for the First Poem and the First Poet of the language. (आदिकाव्यम्-आदकविः) The devout, rooted in the culture of this Bharata, even today, hold that the recitation of the Adi Kaavya shall bring them relief from the cycle of birth -the sufferings of age- death- and rebirth and every other impediment to happiness, peace and lead to the ultimate goal of life, Moksha (emancipation from the cycle of births and deaths).

The Mahabharata, composed by Vyasa Maharshi is called the fifth Veda (भारतं पञ्चमो वेदः).

Mahaakaavya

Raghuvamsham and Kumara sambhavam, both composed by (Kavikulaguru-the preceptor amongst the Kavis,) Kalidasa, **Kiritaarjuniyam** of Bharavi, **Shishupalavadham** of Magha and the **Naishadhiyacharitam** of Sriharsha, are well-known and are considered the five greatest Mahaakaavya-s of Samskrit literature.

There are of course many Mahaakaavya-s in Sanskrit language. All the authorities of works in poetics have tried to define the requisites of a Mahaakaavya. But, the definitions generally, seem to have been defined based on the features present in the five Mahaakaavya-s. We also have many a poem, which may not confirm to these rules too. Readers may refer to the book Mahaakaavyalakshana of T.V. Venkatachala Shastri, for a more detailed discussion on this topic.

Characteristics of a Mahaakaavya

Vishwanatha, has laid down the following in his work on poetics called the Saahitya Darpana. The characteristics or the requisites, he gives is more comprehensive and hence given below. The following are the characteristics of a Mahaakaavya:

1. **Sarga** - A Mahaakaavya should be divided into chapters called सर्ग-s or cantos.
2. **Hero** - The hero should be either a divine personage or Kshatriya or noble descent and

possessed of the qualities of the धीरोदात्त Hero. This is when the poem is concerned with the description of the life of a single hero (as in the शिशुपालवधम् or the विक्रमाङ्कदेवचरितम्; if like, Raghuvamsha, it has for its theme, a number of heroes, then they should all be Kshatriya princes sprung from the same race and the pure descent.

3. **Rasa** - The prominent sentiment (Rasa) should be either शृङ्गार, वीर or शान्त others being introduced as accessories.
4. **Plot** - The subject-matter should be arranged as in a नाटक with the necessary changes. The plot may be historical or may have, for its subject matter, the glorious deeds of the good and the virtuous.
5. **The four Vargas** - The object of such compositions should be the attainment of the four aims of human pursuit (the four पुरुषार्थ—s like Dharma, Artha, Kama and Moksha), i.e., they should be written in such a way that their study would point out the means of attaining them.
6. **Mangala** - It should open with a verse or verses expressive of a salutation to a deity or a blessing conferred on the readers of a deity or a hinting of the subject matter; These may sometimes be followed by censure of the vile

and praise of the good (as in the विक्रमाङ्कदेवचरितम्).

7. **No. of Sargas** - A Mahaakaavya should be divided into Sarga-s not less than eight, which should be neither too long nor too short.
8. **Prosody** - They should be composed in the same metre (छन्दस्) which should change only at the end; sometimes (as a variety), a Sarga may contain different types of metres.
9. **Synopsis of the future story** - The contents of the next canto should be indicated at the end of the preceding one.
10. **Descriptions** - It should describe, at length, twilight, the rise of the sun and the moon, the night, the evening darkness, the day, morning, noon, hunting, mountains, seasons, forests, oceans, the pangs of union and separation of lovers, sages, heaven, cities, sacrifices, battles, invasions, marriages, advice, the birth of a son etc.
11. **Title** - It should be named after the poet or the plot or the hero or some other significant character.
12. **Subtitles** - Each sarga should be named in accordance with its own contents. E.g. the third canto of Kumarasambhava is named Madanadaaha.

The Famous Five Mahaakaavya-s

1. Raghuvamsham - Kalidasa

The Raghuvamsha of Kalidasa is one of the Panchamahaakaavya-s. It contains nineteen cantos with 1654 shloka-s. It opens with the benedictions saluting Shiva and Parvathi. (वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये । जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ ॥). It describes the lives of the kings of solar dynasty (सूर्यवंश) commencing from Vaivaswatha Manu and ending with Agnivarna covering about twenty nine kings of whom Dilipa, Raghu, Aja, Dasharatha, Sri Rama, Kusha and Athithi are important. Though the title of the poem goes after Raghu, yet the central figure can be deemed as Sri Rama in as much as six to seven cantos are devoted to him. It contains all the characteristics of a Mahakavya. It describes the life of Dilipa, his propitiation of Nandini, the celestial cow Kamadhenu, birth of Raghu, his exploits, when he conquers the quarters by marching against Huns etc., Indumathi's swayamvara, Aja's marriage with her, birth of Dasharatha, death of Indumathi, Aja's lamentation Dasharatha's hunting game in the spring season, its description, the adventures of Rama, the great battle between Rama and Ravana, restoration of Sita to Rama, his consecration, birth of Lava and Kusha- all go to make it a Mahakavya. The author uses the opportunity of the return journey of Rama from Lanka to describe several cities, mountains,

rivers etc. Raghu-digvijaya gives us a glimpse into some historical elements embedded in the work. Raghu conquers kings in the south and the north India, advances against the Persians and the Yavanas. He overthrows the Hunas and the Kambhojas and subdues Kamarupa. In canto XVI, Kusha, Rama's son reigns at Kushavati. In a dream, Ayodhya appears to him in the guise of women whose husband is far away, reproves him with her fallen condition and asks him to return. Kusha obeys and Ayodhya becomes once again glorious. With the text that is available, the work ends with canto XIX with uncertainty about successors of Agnivarna, the most voluptuous king who died a premature death due to licentious life led by him. This tragic end has given rise to the surmise that there were more cantos of Raghuvamsha.

There are about 33 commentaries on Raghuvamsha. Of them, the Sanjeevini vyakhyana of Mallinatha of about 14th century A.D. is very famous. He brings out the greatness of Kalidasa thus-

कालिदासगिरां सारं कालिदासः सरस्वती ।

चतुर्मुखोऽथवा साक्षाद्विदुः नान्ये तु मादृशाः ॥

He terms the style of Kalidasa as द्राक्षापाक ।

2. Kumarasambhavam - Kalidasa

This is the first of the two Mahakavyas of Kalidasa. The theme of this work is the triumph of

the virtue over the evil. Taraka was a demon who terrorised the Gods. He was destined to die at the hands of the son of Shiva and Parvathi. Shiva, dejected at the death of his wife सती, engaged himself in performing severe penance, Manmatha's attempts to disengage Shiva with his Sammohana arrow but Shiva opened his third eye and burnt him into ashes. Cupid's wife lamented the loss of her husband but she was assured by a body-less voice that after Shiva married Parvathi, Manmatha would get back his life. Shiva went to another region to perform penance. Parvathi performed severe penance, won the love of Shiva and married him. The impatient gods sent Agni who took the form of a pigeon, to the vicinity of Shiva and Parvathi. The result was that the luster of Shiva had to be borne by Agni. When Agni deposited it into the river Ganga, she transferred it to the six Krittikas who had gone there to bathe. They placed it out over Sharavana(reeds) when it grew into a child namely Kumara, the War-God. Shiva and Parvathi took the child. Within a span of six days, Kumara attained mastery over the use of arms, led the army of Gods and killed the demon Taraka with his lance, to the joy of the Gods. However, there is a controversy as to whether cantos 9 to 17 genuinely belong to Kalidasa as most of the manuscripts contain, the cantos 1 to 8 only. While many scholars like Jacobi, weber, Winternitz, Keith, De etc. consider the first eight cantos genuine, scholars like S.P. Pandith, R.D.Karmarkar, Prof.

SuryaKanth, etc. argue that the cantos 9-17 are also of Kalidasa. However, Prof. N.R. Subbanna, who has collected several citations of Kalidasa from various works, asserts that he has pursued a large number of works on poetics and dramaturgy not previously known and that he has not come across a single citation from cantos 9 -17. Hence he concludes that the genuine work of Kalidasa stops with 8th canto. (vide "Kalidasa citations" by prof. N.R. Subbanna, published in 1973 by M/s Meharchand Lachmandas, Delhi, pp. 235 to 241).

Kumarasambhava conforms to the characteristics of a Mahaakaavya. It has for its theme, the doings of Shiva who is a deity. The Predominant sentiment is शृङ्गार though करुण is introduced as an accessory. It is named after the chief incident viz. birth of Kumara, the subject of the next canto is indicated towards the close of the previous one. For example, wedding of Shiva and Parvathi is indicated at the end of canto VI. The metre changes at the end of each canto. Mountain Himalaya is described in canto I, Season in canto III, and marriage in canto VII. Each canto is named after the most important event described in it. For example, III canto is called Madanadaaha. Thus, the work conforms to the characteristics of a Mahakavya. The descriptive element in Kumarasambhava has made its author a master poet. The matchless beauty of Parvathi has been described thus-

सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन यथाप्रदेशं विनिवंशितेन ।
सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नादेकस्थसौन्दर्यदिदृक्षायेव ॥

“The Creator created her with efforts as though with a desire to see all beauties in a single place by placing all standards of comparison (like the moon, lotus etc), in their appropriate places”. Parvathi was like a moving creeper-सञ्चारिणी पल्लविनी लतेव । The consent of Parvathi to marry Shiva has been expressed beautifully when the sages talk to Himavan about her marriage in the following lines:

एवं वादिनि देवर्षौ पार्श्वे पितुरधोमुखी ।
लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती ॥

“Even as the celestial sage spoke thus, Parvathi who was standing by the side of her father, counted as it were, the petals of the lotus”. There are several general statements like – स्त्रीपुमानित्यनास्थैषा वृत्तं हि महितं सताम् । “There is no discrimination like one is a women and another is a man. It is the character that deserves to be honored”. शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् The first and the most essential means of achieving Dharma is to have a well-developed body” are to be found in abundance in the work.

The story of Kumarasambhavam is to be found in Ramayana, Mahabharatha, Brahmapurana, Kalikapurana, Shivapurana, Sourapurana, Skandapurana and Matsyapurana. Kalidasa might

have drawn the theme of Kumarasambhava from any one of these ancient sources but he has treated the subject most originally. The work has got as many as 37 commentaries. One Sitarama has written on all the 17 cantos, giving the same name “ Sanjevini” while Mallinatha has stopped at the 8th canto.

3. Kiratarjuniyam - Bharavi

Bharavi is the illustrious author of this great Mahakavya. His name is mentioned along with that of Kalidasa in the Aihole inscription of Pulikeshin the II dated 634 A.D. His name is cited in Kaashikaavruthi of about 650 A.D. According to Avantisudarikathaa, he was invited by Simhavishnu, the Pallava king of Kanchi who ruled between 575 A.D. and 600 A.D. Durvinita of about 620 A.D. is said to have written a Commentary on the 15 cantos of Kiratarjuniya. Hence, Bharavi may be assigned to about 6th century A.D.

According to Avantisudarikathaa, Bharavi’s original name was Damodara and that he was one of the sons of Narayanaswamy of Kaushika gotra. He got the name Bharavi, being a great genius. Dandin, according to this legend, is the great grandson of Bharavi. One more legend eulogises his famous verse सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्। वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः ॥ as having saved a king from committing the mistake of killing his own wife and son.

His Kiratarjuniya is the only work known to us. It is a Mahakavya in 18 cantos based on an incident from the Vanaparva of Mahabharatha. It describes the fight between Arjuna and Shiva and Arjuna's victory in securing the Pashupata weapon from Shiva. A secret envoy sent by Dharmaraja brings the news that Duryodhana is fast gaining popularity by his virtuous deeds. Draupadi taunts Yudhistira and urges for immediate war. Bhima supports her cause. While Dharmaraja is unwilling to break the vow, Vyasa appears on the scene and advises that Arjuna should seek the divine aid to seek celestial arms. Arjuna is led to Indrakeela, in the Himalayas. This gives an opportunity to the poet to describe the Himalayas, the bathing of the Apsarasas, the sun-set, the raising moon, a brilliant picture of the autumn and a host of other things. The Demon Muka appears as a boar and both Arjuna and Shiva disguised as a Kirata shoot their arrow and kill the boar. Both claim the merit which results in a fierce battle. They also engage in wrestling and when Arjuna is almost subdued, Shiva reveals his true form, Arjuna praises Him and gets the celestial weapon पाशुपतास्त्र.

Encomiums are heaped upon Bharavi. His poem displays a vigor of thought and language. A verse from Saduktikarnamruta says that his words possess a natural grace—प्रकृतिमधुरा भारविगिरः ।

The tradition endows Bharavi with अर्थगौरवम् (depth of meaning) in 'भारवेरर्थगौरवम्' । Gangadevi

says विमर्दव्यक्तसौरभ्या भारती भारवेः कवेः । “the words of Bharavi unfold fragrance when perused in depth”. The work exhibits the sound knowledge of Bharavi in Science of Polity. General statements like हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः, सहसा विदधीत न क्रियाम् have made the work more charming. Despite these laurels, Bharavi has given himself to the temptation of verbal feats. The XV canto contains Chitrabandhas. One sloka has got all the four lines identical while another gives three senses and still another sloka can be read backwards and forwards unchanged. The following sloka contains only the consonant ‘न’ with final ‘त’.

न नोननुन्नो नुन्नोनो नाना नानानना ननु ।
नुन्नोऽनुन्नो ननुन्नेनो नानेना नुन्ननुन्ननुत् ॥

Written to the taste of the scholars of his time, the work requires the help of a commentary to understand it. That is why Mallinatha calls Bharavi’s style नारिकेलपाकः ।

4. Shishupalavadham : Magha

Combining in him the splendour of similes of Kalidasa, depth of meaning of Bharavi and the grace of words of Dandin, Magha, the author of Shishupalavadha is one of the most popular poets we have ever come across in Sanskrit literature. From the verses that describe the genealogy of the poet at the end of his Kavya, we learn that Magha was the son of Dattaka and the grandson of

Suprabhadeva, minister of a king by name Varmalata. An inscription from Vasantagarh dated 625 A.D. bears the name of Varmalata. Nagananda of SriHarsha of 606 A.D. and 648 A.D. is cited in Shishupalavadha. Vamana of 8th century A.D. Rajashekara of Kavyamimamsa of about 9th century A.D. , Anandavardhana of 9th century A.D. mention Magha. Bharavi was the Model of Magha. A traditional verse says that the advent of Magha relegated Bharavi to the background (तावत् भारवेर्भाति यावन्माघस्य नोदयः । उदिते तु पुनर्माघे भारवेर्भा रवेरिव॥) Hence his date could be placed in the latter half of the 7th century A.D.

Shishupalavadha is the only work of Magha that has come down to us. It has got 20 cantos and it is one of the Panchamahakavyas. It is based on an episode in Sabhaparva of Mahabharata. In the Rajasuyayaga performed by Dharmaraja, Krishna is offered the Agrapuja as suggested by Bhishma. Shishupala, the king of Chedi raises bitter protest. A fight ensues and Shishupala is slain by Krishna . A perusal of the work shows that the author uses the first two cantos to exhibit his knowledge in the science of polity. In the V canto, he describes the seasons. Other characteristics like the description of water-sports, twilight, the sun-set, the moon-rise, drinking, joys of love are seen as in Bharavi. In the XIII canto, Krishna enters Indraprastha and the poet, as in Ashwagosha and Kalidasa describes the feelings of women who crowd to see him.

Throughout the poem, Magha shows his profound learning. His vocabulary is so rich that a saying goes that after reading nine cantos of Magha, there will be no new word to learn नवसर्गगते माघे नवशब्दो न विद्यते । A particular description has earned Magha the title 'घण्टामाघ' He compares the sun and the moon on both the horizons to the bells suspended from the back of an elephant उदयति विततोर्ध्वरश्मिरञ्जावहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम् । वहति गिरिरयं विलम्बिघण्टाद्वयपरितवारणेन्द्रलीलाम् । He had regard for Buddhism as evidenced from his comparison of Hari to Bodhisattva and the allies of Shishupala to hosts of Maara or the Satan of the Buddhist legend. His poetic fancies, homely similes, general statements and high thoughts have made him a great post- Kalidasan epic poet.

5. Naishadhiyacharitam: Sri Harsha

Naishadhiyacharita, also called Naishadhacarita is a Mahakavya in 22 cantos written by SriHarsha, a protegee of Jayachandra of Kanouj. From the verses at the end of Naishadhacharita, we learn that SriHarsha was the son of Sri Heera(pandita) and Mamalladevi and that he was honoured by the king Jayantha chandra or Jayachandra of Kanyakubja. (ताम्बूलद्वयमासनं च लभते यः कान्यकुब्जेश्वरात्) Rajashekara who composed Prabandhakosha in 1348 A.D. gives an account of SriHarsha. SriHarsha was favored with

Chintamanimantra by a sage and with its help, he attained the summit of learning. He came again to the royal court and was received with honour. SriHarsha must have flourished in the latter half of the 12th century A.D. Besides Naishadha, SriHarsha is said to have written other works like Vijayaprashasti, Navashasankacharita, Arnavavarnanam and Shivabhaktisiddhi.

Naishadhacharita is one of the panchamahakavyas widely read in India. It describes the story of Nala, king of Nishadha, his love for Damayanthi, the princess of Vidharbha, his message through swan, the arrival of Dikpaalas, the marriage after swayamvara and sojourn of the lovers at the royal abode. The extant work contains 22 cantos while tradition carries it further to the length of 60 or 120 cantos. The poem as it is available, stops with the marriage of Nala and Damayanthi and Kali entering the capital of Nala.

Sri Harsha was a logician and a philosopher too. His work reflects his many-sided learning. The reader cannot approach the poem with confidence and he has necessarily to resort to a commentary. Hence, the saying नैषधं विद्वदौषधम्-Naishadha is a veritable tonic to scholars. The saying उदिते नैषधे काव्ये क्र माघः क्र च भारविः shows that SriHarsha has superseded Magha and Bharavi.

Scheme of Examination

Unit 1

1. MCQs (To be answered in Samskrutam only)
(10 of 10)	10X1=10
2. Essay type questions (2 of 3)	2X8=16
3. Short Notes (1 of 3)	1X5=5
4. Translation and explanation of
shlokas (4 of 6)	4X3=12
5. Annotations (4 of 6)	4X3=12

Unit 2

6. Short Notes (2 of 4)	2X5=10
7. Translation from Samskrutam to
Kannada/English	05
8. Comprehension passage in Samskrutam
(To be answered in Samskrutam only)	10

80

Internal assessment	20
---------------------	----

Total	100
--------------	------------

* * *